

Luka Marijanović

KULTURNO-PROSVJETNA I PREPORODNA DJELATNOST PROFESORA I STUDENATA ĐAKOVAČKE BOGOSLOVIJE

Kroz 190 godina postojanja i rada Bogoslovnog sjemeništa i Bogoslovije u Đakovu odgojili su se u ovim ustanovama brojni svećenici koji su ostvarili i ostvaruju svoje životno poslanje kako u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji tako i mnogo šire. Danas Bogoslovija već priprema kandidate i kandidatice za druge crkvene službe.

Da Đakovo nije nipošto najmanje među našim gradovima s velikom kulturno-prosvjetnom tradicijom i kršćanskim naslijeđem ima zahvaliti među ostalim upravo ovim ustanovama. Bogoslovno sjemenište u Đakovu trajno djeluje od 6. studenoga 1806. god. Jednostavni, pomalo ukalupljeni izričaji u evidencijskim knjigama sjemeništa i škole pažljivom čitatelju odaju trajnu brigu Crkve da svećenički kandidati steknu dostatno znanje i odgojno se osposobe za svoju službu. Uvijek im se nastojao pružiti odgoj koji će im pomoći da se, usmjereni prema budućnosti, lakše snađu u društvenim problemima i previranjima.

Razumije se da u nekadašnjim bogoslovijama nije bilo mnogo onakvih sadržaja koji bi olakšavali tako temeljitu ljudsku, intelektualnu, duhovnu i apostolsku formaciju za start u profesionalni život kao što to pruža naš današnji standard. Usprkos tomu profesori i studenti đakovačke Bogoslovije uspjeli su s puno truda i ljubavi učiniti mnogo za Crkvu, za svoj narod i pružiti valjano svjedočanstvo žive kulturne prisutnosti na svome prostoru.

Nije teško uočiti i ocijeniti ono što je o tome dosad napisano. Sve se to odnosi ili na značajne pojedince ili je ograničeno na neka područja njihova djelovanja ili je tek općenito pisano o kulturno-prosvjetnom djelovanju bivših profesora i studenata. Neki su se od njih istaknuli u raznovrsnome pastoralnom radu. Ali i kao vrsni teolozi i predavači, kao stvaratelji udžbeničke literature koja je po svojoj naravi vezana uz osnove filozofsko-teološkog studija. Ostala je njihova znanstvena i popularna pisana riječ, i kulturno-prosvjetno djelovanje te ne malen doprinos u kulturnom i nacionalnom napretku, napose u doba društvenih previranja u Evropi i u nas. Đakovačko-srijemski svećenici, još kao bogoslovi, rado su se odazvali na suradnju u hrvatskom narodnom preporodu. Štoviše, bez njihovog zauzimanja u sjemeništu i čitavoj biskupiji, i puno šire, teško bi bilo zamisliti uspjeh i sudbinu osnovnih tekovina

narodnog preporoda. Svima su prednjačili vrsni profesori koji su pripremili svoje slušače za odgovornu službu.

Povoljnu i objektivnu, nadasve jasnu ocjenu i vrijednosni sud o njihovoj zauzetosti u širenju preporodnih ideja ističu danas znanstvenici različitih profila, kad kažu da su svećenici svojim radom osigurali trajnost preporodnim dostignućima u kulturi. Mnogi su dali svoj obol. Neki od njih bili su čak preteče velikih ideja i pothvata. Usprkos svim zaprekama koje su stajale na putu normalnome razvoju naroda, u našim konkretnim povijesnim datostima, u višestruko kompleksnom prostoru, nošeni vjerom da će ostvariti ciljeve za koje su se zalagali, puni su poleta od samih početaka iskoristili svoju povijesnu priliku i uz ostale narodnjake ponudili nešto što narodu nisu mogli dati stranci kao ni naše opće školstvo u najtežim vremenima. Treba znati da su i mnogi od profesora i studenata đakovačke Bogoslovije bili odgojeni u školama na njemačkom jeziku¹.

Proučavanje literature o ovoj tematici i provjera arhivske građe nameće uvjerljivi konačni zaključak, da bismo što prije imali poduzeti izradu biografskog leksikona za đakovačku i srijemsku biskupiju, kao organskog i cjelovitog pregleda o djelatnosti tolikih značajnih ljudi da ih se otme zaboravu². Želimo ovdje istaknuti da je među studentima i profesorima ovih ustanova tijekom njihova 190-godišnjeg postojanja bio lijep broj onih koji su se izdvojili svojim radom u pojedinim kulturnim djelatnostima kao književnici i pjesnici, književni kritičari i filozofi, povjesničari i arheolozi, političari, hagiografi, itd. Najpravednije bi bilo da se istaknu svi od početaka do danas. Radi uštede u prostoru i nemogućnosti cjelovitog predstavljanja spomenut ćemo samo one koji su nezaobilazni a rođene prije 1920. Prisjetit ćemo se napose onih koji su djelovali neposredno prije, za vrijeme i poslije narodnog preporoda u

- 1 O provođenju germanizatorske politike austrijske vlade na gimnazijama u Slav. Brodu, Petrovaradinu i Vinkovcima vidi: Dragutin POLJUGAN, *Značenje stopedesetgodišnjice vinkovačke gimnazije*, u *Spomenica o stopedesetgodišnjici državne gimnazije u Vinkovcima 1780-1930*, Osijek, 1930., str. 17-19; a napose Dubravko JELČIĆ, *Književne pretpostavke hrvatskog narodnog preporoda u Slavoniji*, u *Četvrti znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, Knj. 1., JAZU, Osijek, 1984., str. 461-489. Ambijent u kojem se živjelo valja stalno imati pred očima.
- 2 O đakovačkim i srijemskim biskupima, kanonicima i začasnim kanonicima te rektorima Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu pisao je Emerik GAŠIĆ, *Brevis conspectus historicus dioecesium bosniensis-diacovensis et sirmiensis*, Osijek, 1944. O stolnom kaptolu sv. Petra u Đakovu i njegovim članovima pojedinačno pisao je u najnovije vrijeme Marin SRAKIĆ, *Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu*, u *Diacovensia* 3(1995)243-298. Zbog sve većih potreba u crkvenoj i znanstvenoj javnosti dr. Marin Srakić je priredio bibliografiju svećenika đakovačke i srijemske biskupije: *Bibliografija knjiga, brošura i muzikalija svećenika đakovačke i srijemske biskupije (1527.-1981.)*, Đakovo, 1982., i to s nakanom da se sačuva uspomena onima koji su u najtežim i najopasnijim trenucima narodnog života nesebično i požrtvovno ustrajali uza svoj narod. Imena đakovačkih i srijemskih svećenika koji su prerasli biskupijske okvire susreću se u našim poznatim bibliografijama, napose imena onih koji su se istakli na području hrvatske književnosti. O nekima već postoje kritički utvrđeni sudovi koji se bez zamjerke mogu prihvatiti.

prošlom stoljeću³. O tom starijem razdoblju se inače više govori⁴. Bilo je to vrijeme kad su se krčili putovi. Mi danas idemo uglavnom utabanim stazama. Mladi naraštaji svećenika, premda formirani u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, u radu »Zbora duhovne mladeži đakovačke« nisu sudjelovali. On je osnovan daleke 1841. a formalno je prestao s radom 1957. Mladima zato sintetički pregled može samo dobro doći.

Izričito valja ipak istaknuti da smo dužni zadržati spomen i zahvalnost ne samo onima koji su se bavili značajnim spisateljskim radom na području kulturnom i rodoljubnom, već i svima koji su odgojeni u ovom zavodu i školi, a u sebi su uspjeli izgraditi uspravan i čvrst lik poštenja i svake kreposti, čak u visokom stupnju. To su dokazali svojim radom i držanjem, napose na montiranim sudskim procesima poslije II. svjetskog rata.

Ovi za ovu priliku mršavi i sažeti podaci svjedoče o kulturno-povijesnoj vrijednosti rada bivših profesora i studenata. Taj rad se stalno istražuje i vrednuje⁵. Pozornost znanstvenika obično privlači uloga i djelo biskupa Strossmayera⁶. Ali i plodovi rada ostalih još privlače istraživače. Urasli su i vrednovani u povijesti hrvatskoga narodnog preporoda, u povijesti književnosti, u povijesti domaće i opće Crkve, i drugdje⁷.

Opće svojstvo đakovačke bogoslovije kao uostalom i drugih takvih ustanova u nas određuje njezina ukorijenjenost u ovaj kulturni prostor. Svojim dugim neprekinutim djelovanjem bila je pravo rasadište duhovne kulture, umjetnosti i kulture uopće. Taj doprinos ne treba danas ni umanjivati ni idealizirati. Svatko je dijete svoga vremena. Odgojitelji i učitelji kao i sami pitomci trudili su se posvetiti Bogu i čovjeku. Ne nekoj instituciji. Slijedeći Isusa Krista posvetili su se životu cijeloga konkretnog čovjeka, integralnom

- 3 Preopširno bi bilo da spomenemo sve koji su bili u đakovačkom sjemeništu i sudjelovali u radu »Zbora duhovne mladeži«, a kasnije su djelovali u drugim biskupijama i zemljama i intenzivno se razvili toliko da im je djelo respektabilno u svjetskim razmjerima, npr. dr. Vilim Keilbach, dr. Victor J. Pospishil, dr. Michael Lehmann i dr.
- 4 Obično prigodom obljetnica Bogoslovnog sjemeništa i Bogoslovije. To je naša povijest. Izmijenilo se mnogo ljudi s mnogo raznih doživljaja i događaja ali program nam je i cilj uvijek isti. Posebno svečana prigoda je bilo otvaranje nove zgrade Bogoslovije u Preradovićevoj br. 17 u Đakovu 5. studenoga 1994.: Marin SRAKIĆ, *Od »lyceum episcopale« do Teologije u Đakovu u Vjesnik đakovačke i srijemske biskupije* (ubuduće bit će citirano samo VDSB) 122(1994)364-368; Marin SRAKIĆ, *175 godina Bogu i narodu, u Bogoslovno sjemenište, Visoka bogoslovna škola, Biskupijska gimnazija »J. J. Strossmayer« 175 godina Bogu i narodu 1806-1981, u Prilog Vjesnika đakovačke biskupije broj 2/1982.*
- 5 Studenti Teologije u Đakovu pod vodstvom predmetnih nastavnika sustavno izrađuju seminarske i diplomske radove također i iz ove problematike. Stvarna je i nedgodiva obveza da se sav taj rad što prije temeljito i sveobuhvatno prouči. I to mnogih, ne samo osoba koje su istakle Đakovo u narodnoj borbi. Velik je to posao. Kad bude dovršen istaknut će se ne samo ono što je prethodilo ovom vremenu, već puno više ono što je sad još aktualno i živo.
- 6 Da se registrira sve ono što je u svijetu o njemu napisano, trebao bi nam neki institut ili centar za dokumentaciju. To bi pomoglo da ideje biskupa Strossmayera još jače zrače.
- 7 Da prikaz ne bi bio prevelik, prihvatljivije je uputiti na opsežnije biobibliografske bilješke i druge odgovarajuće izvore osnovnih podataka.

humanizmu. Zato su programi i radni planovi i sjemeništa i škole isticali duhovne i intelektualne sadržaje utemeljene na evanđelju. Crkvi naime kulturno-prosvjetna zadaća nije primarna, ali je uključena u njezinoj prvotnoj zadaći. Crkva ne želi ostati svijetu po strani, već s izrazitim shvaćanjem sebe kao odgojiteljice i učiteljice, stvarateljice i njegovateljice onih osnovnih ali i visokih kulturnih nastojanja i očekivanja uključuje se u cjelokupno područje odgoja, znanosti i obrazovanja. I na ovom prostoru su Crkva, kultura i narod bili neodvojivi pojmovi.

Ideje Francuske revolucije, koje su probudile modernu nacionalnu svijest i osjećaj u evropskim zemljama tako da pojedini potlačeni narodi traže oslobođenje a raskomadane zemlje ujedinjenje u jednu svoju političku cjelinu, odražavaju se i među Hrvatima. Pored svega bili smo još pod nekoliko raznolikih političkih i kulturnih sfera. Pod uplivom novih ideja iz Francuske budi se hrvatska narodna svijest. Moderna strujanja svoje oduševljene pristalice nalaze i u našim sjemeništim, među mladim ljudima iz puka. Đakovo nije u tome izuzetak.

Upravo sam osnutak kulturno-književnog društva »Zbora duhovne mladeži đakovačke« povezan je s hrvatskim narodnim preporodom iz prvih desetljeća prošlog vijeka. Zbor je na poticaj zagrebačkih bogoslova osnovan 5. listopada 1841. po uzoru na naše najstarije hrvatsko književno društvo »Zbor duhovne mladeži zagrebačke« i to kao čisto književno društvo. Neznatno je bilo po broju članova, ali veliko po idealima. Bogoslovi postaju najvjerniji sljedbenici ilirskog pokreta. Pored svoga književnog društva članovi osnivaju odmah svoju čitaonicu i knjižnicu. Budući da su kasnije kao svećenici imali u narodu najviše upliva i da su mogli i htjeli izvršiti utjecaj i zauzeti se da kultura i prosvjeta dođu do svih, stižu velike zasluge za narodni preporod i prosvjetu. Književnim društvom ostaje do pred I. svjetski rat. Zato zapisnici đakovačkog Zbora iz tog razdoblja nose naslov »Ljetopis književnoga Zbora...⁸ Moramo se zadovoljiti s onim što su zapisničari ostavili. Dobro bi nam došlo da su bili opširniji. Sačuvani arhiv s primljenim i poslanim

8 O povijesti »Zbora duhovne mladeži đakovačke« izradio je svoj diplomski rad Josip Kalmar u Đakovu 1991. Rad je skoro u cijelosti u tri dijela objavljen pod naslovom *Djelatnost Zbora duhovne mladeži đakovačke 1841.-1956.* u *VDSB* 124(1996),310-312,369-372,448-452. Postoje zapisnici Zbora od 1860. pa dalje kad je nakon apsolutizma obnovljen njegov rad. Imamo na uvid arhivsku građu Zbora, čak i rukopise koji su bili zagubljeni. Sve možemo provjeriti. Kako interpretirati neke pojmove, npr. iz politike, jer se ne poklapaju s našim današnjim, nastalim na temelju drukčijih iskustava, ostaje stvar vlastite prosudbe. Neospornim ostaje da su ti ljudi pripremali našu sadašnjost, u nju ugradili sebe. Ako želimo razumjeti neke sastavnice današnje stvarnosti, treba se povremeno vraćati nekim činjenicama iz prošlosti. Sam »Zbor duhovne mladeži đakovačke« djelovao još i nakon II. svjetskog rata. Članovi Zbora su marljivo radili. Pored ostalog raspacavali su tuđa izdanja, organizirali tiskarstvo skoro isključivo na stroju za umnožavanje, vršili službu ekspedita za svoja ciklostilska izdanja školskih skripata i najpotrebnije duhovne literature. O izdavačkoj djelatnosti svjedoči odio brojnih ciklostilskih izdanja u Biskupijskoj knjižnici kao i onaj Bogoslovnog sjemeništa.

dopisima unose više svjetla. Ono što možda suvremenici nisu pravo ni opazili, susrest ćemo u sjećanju starijih⁹

S obzirom na tehničke pojedinosti ističe se da je prvi predsjednik Zbora bio Dragutin Tunić¹⁰, posljednji Janeš (kasnije đakovački župnik od 1972. do 1985.). Posljednji zapisnik nosi datum od 21. svibnja 1956. Predsjednik se prema pravilniku Zbora birao svake godine. Nakon 115 godina djelovanja Zbor je odumro. Bilo je povremeno zastoja u radu i mrtvila, bilo je problema i unutarnjih borbi i trvenja¹¹, npr. kakvi će se i čiji listovi držati u čitaonici. Stranačka su se nadmetanja očitovala i u privatnom životu, o čemu daju naslutiti aluzije u zapisnicima. Sve je to zapravo pomoglo da se Zbor razvija i raste. Različita su društva, i akademska, u ono vrijeme nastajala i propadala, zborovi duhovne mladeži u našem narodu nadživjeli su mnoga jer se nisu bili povodili samo za uskim, parcijalnim interesima. Neki su od njih danas obnovljeni, kao »Milovan« u Makarskoj ili »Jukić« u Sarajevu. Djeluju s nakanom da pruže studentima veće mogućnosti za samoinicijativni rad.

Đakovački bogoslovi kao i njihovi odgojitelji i profesori u sjemeništu povode se za duhovno bliskim Zagrebom pa se snažno angažiraju u prepородu. Đakovo postaje jednim od središta ilirizma u Slavoniji. Đakovački biskup Josip Kuković (1834. - 1849.) bio je pristalica ilirizma, ali se nije u tome isticao premda je bio član utemeljitelj Matice ilirske¹² (1842.) u hrvatske, prvi¹³ (1842.), kao što su pristalice bili Mato Topalović, Strossmayer i drugi. Danas je nama pohvala ono što su mađaroni isticali da pokažu kako su ilirci zaostali »jer da među njima ima mnogo crkvenih ljudi! Matici ilirskoj ili Matici hrvatskoj slali su zbirke narodnih pjesama bosanski klerici iz Đakova kao Antun Debeljaković, Jakov Duić, D. Franjković, Frano Milošević, D. Nedić, Mato Prgić, D. Šarić, Martin Vučković, Danijel Ban, svi pjesme iz svoga zavičaja. Kasnije i domaći đakovački klerici: Stjepan Dunderović, Ivan Kraljević, Josip Lovretić i Filip Kicošević.

9 Tako više svjetla u život i rad u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovo unosi sjećanje nekadašnjeg vinkovačkog župnika Jakova Stojanovića. Vidi o tome: Marin SRAKIĆ, *Jakov Stojanović: Iz života u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu*, u *Croatia Christiana Periodica* 14(1991),25,126-132. Kao klerik Stojanović je bio veoma aktivan u Zboru

10 O Dragutinu Tuniću vidi: Krešimir PAVIĆ, *Slavonski suputnici ilirizma, u povodu 150. obljetnice hrvatskog prepорода*, u *Đakovački vezovi, prigodna revija* 1985, str. 30-31. Tunić je u objavio pjesmu *Majka* u *Danica ilirska* 6(1840),201 i *Dopis iz Djakova* u *Danica ilirska* 8(1842),80 o osnivanju »Zbora duhovne mladeži«, rodoljubnoga književnog društva za »uvježbavanje u narodnom jeziku«. Kao bogoslov i predsjednik istoga zbora javio se kasnije i Stjepan Latković veoma dugačkom pjesmom *Moja samoća* u *Danica ilirska* 13(1847),133-134.

11 Slično je bilo i drugdje. Vidi almanah bogoslovskog zbora »Stadler« u Sarajevu: Anto LIVAJUŠIĆ, *Kroz 30 godina*, u *Grad na gori*, Sarajevo, 1926., str. 18-29.

12 Više o tome vidi u spomen-knjizi: Tade SMIČIKLAS - Franjo MARKOVIĆ, *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892.*, Zagreb, 1892., str. 10-11. Na str. 49 kao prvi dobrotvor i darovatelj »Matice Hrvatske« naveden je đakovački biskup Kuković.

13 Matija PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Djakovu 1806-1906.*, Đakovo, 1911., str. 334.

Bogoslovi ne bi uopće toliko uspjeli da nisu imali oslonac u svojim poglavarima koji odobravaju program rada i pravila Zbora i u svemu im idu na ruku. Imali su podršku u mladim svećenicima, osobito Mati Topaloviću koji će u jesen 1844. postati profesorom u sjemeništu i podučavatelj hrvatskog jezika. Poznato je kako se Topalović natjecao za katedru novoga književnog jezika na zagrebačkoj akademiji i da je on požurivao Gaja da ne odgađa reforme¹⁴. Iz hrvatskog će jezika Topalović održati ispit 22. srpnja 1845. U Zboru je bogoslov Pavao Andrić prvi održao prvi ilirski govor 9. svibnja 1844. Otad se na društvene sastanke, na sijela, pomalo uvada hrvatski ili kako su ga onda zvali »lijepi slavenski jezik¹⁵«. Službeni je bio dotad latinski¹⁶, najviše je rabljen njemački. Teološki pisac i pedagog dr. Jerolim Andrić bio je prvi koji je kao profesor od listopada 1844. na Bogosloviji predavao hrvatskim jezikom. Đakovačkim je bogoslovima općenito bilo teže nego zagrebačkim. Bili su onda na rubu svih zbivanja, bez dovoljno knjiga, novca i malobrojni. Dobrotvori su im bili poglavari i profesori, a kasnije i bivši članovi Zbora. Samo su troškom biskupa Strossmayera mogli publicirati dvije knjige, kakvih su kasnije izdali još petnaestak o svome trošku.

Već površno čitanje pravila kulturno-književnog Zbora pokazuje kako su članovi Zbora bili svjesni svojih prava i obveza: da sami steknu naobrazbu i u tome pomognu drugima, napose »izdavanjem vjersko-čudorednih knjiga sadržaja zabavnog ili poučnog«¹⁷. Danas valja imati na umu, da je škola u Slavoniji bilo malo ili gotovo ništa, skoro opća nepismenost, nacionalna svijest neprobuđena. Zato im je cilj: buditi Slavoniju iz sna neznanja, osloboditi je neprosvijetljenosti. Kad su sami uočili težnje i promjene u hrvatskom narodu i kulturi, odlučili su se iz iskrenih težnji boriti za opće narodne ideale, za dostojanstvo i narodnu slobodu.

Prije no što navedemo neke istaknutije članove Zbora i njihove profesore, te njihov doprinos na području književnosti, glazbe i sl., ističemo da su takav rad đakovački biskupi od samih početaka sjemeništa i bogoslovije svesrdno pomagali i poticali. Biskupi Mandić, Kuković, Strossmayer i Akšamović poznati su kao mecene znanstvenog rada. Nepravедno bi bilo isticati neke članove koji su bili radnici na hrvatskoj knjizi a ne reći da su skoro svi drugi, što smatram još važnijim, njegovali narodni duh, što su

14 *Danica ilirska* 1(1835)18-19; usp. Zlatko VINCE, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 205; 266; 345-349.

15 Početkom 1848. član zbora Gabro Babić javlja u Zagreb kako oni u Đakovu drže »časopise hrvatske, slovačke i srbske. Pisati ćemo razprave iz zemljopisa, povjesti, naravi i drugih ozbiljnih nauka, koji spadaju na bogosloviju, a sve to u liepom slav. jeziku«. Usp. Matija PAVIĆ, *nav. dj.*, str. 193.

16 Što je to onda značilo, za ilustraciju može poslužiti kako se u sarajevskom zboru duhovne mladeži »Štadler« na sastancima još do 1907. govorilo latinski. Usp. Anto LIVAJUŠIĆ, *nav. dj.*, str. 21.

17 Tako stoji u § 2. statuta Zbora iz 1916. To isto stoji i u § 1. prvog statuta Zbora: »Sbor duhovne mladeži đakovačke jest društvo pitomaca biskupijskoga sjemeništa u Đakovu, te mu je svrhom: a) naobrazba članova, b) izdavanje vjersko-čudorednih knjiga za puk, bilo u formi zabavnoj, bilo poučnoj«.

nastavili izgrađivati i oblikovati misao hrvatskog naroda, i neizravno, ali snažno pripravljali budućnost koja je nadolazila. Bez toga danas mi ne bismo bili ovo što jesmo. Čini mi se presudnom činjenica da se nisu povodili za partikularističkim, regionalnim interesima. Nije im padalo na pamet da postojano ističu kako je Slavonija posebna hrvatska kraljevina, proglašena 8. prosinca 1496., čime bi se mogli ponositi, ali i pogodovati separatističkim težnjama pa time prekinuti ili onemogućiti pothvate na razini cijele nacije¹⁸. Takav tih i sitan rad, sa škrtim i štedljivim sredstvima, zaslužuje časno mjesto u našoj kulturnoj povijesti.

Još kao bogoslovi su već osjetili da kao budući narodni učitelji i svećenici, na žalost, ne poznaju dovoljno povijesti svoga hrvatskog naroda i njegova jezika, bili su naime redovito odgajani u gimnazijama s njemačkim nastavnim jezikom, pa zato na svojim sijelima ističu upravo učenje takve narodne povijesti, jezika i razvijanje smisla za slavensku uzajamnost.

Budući da su bili izloženi stalnom odnarođivanju, svećenici podržavaju nacionalnu svijest. Štoviše, i prije važnih ilirskih dokumenata iskristalizirale su se na ovom području ideje o jedinstvenom književnom jeziku. Zato se Đakovo, Osijek, kao uostalom i cijela Slavonija u tom pogledu ne mogu smatrati provincijom. Još prije preporoda do zamisli o književnom okupljanju u Slavoniji došao je književnik i rodoljub Adam Filipović Heldentalski (1792.-1871.). Time on zapravo anticipira zamisao o osnivanju Matice ilirske. U svom kalendaru piše o jeziku, pravopisu, potrebi širenja knjiga na narodnom jeziku. Sve će to tek kasnije zaista ostvariti ilirci pa se ne treba čuditi što su ideje hrvatskoga narodnog preporoda praktično bez otpora i kolebanja prihvaćene u Slavoniji u kojoj već postoji stvaralačka kultura. Tu djeluju svećenici pisci koji, ako i nisu osobito značajni, po svojim idejama ipak zaslužuju da ih se sustavno obrađuje kao prethodnike ilirskog pokreta. Sam osnivač i organizator Bogoslovije u Đakovu Mandić bio je inicijator i inspirator dalekosežnih školskih reformi u Hrvatskoj. Kao takav zaslužan je za hrvatsku književnost i školstvo, pravi oslonac za prosvjetno-književne težnje. Za njim se povode svećenici formirani u njegovom sjemeništu.

U preporodnom je raspoloženju osnovano književno društvo na Bogosloviji. Iz njegovih su redova izašli ne samo dobronamjerni diletanti i polihistori, već i pravi stvaraoci koji su prešli okvire osrednjeg i zauzeli vidno mjesto u povijesti hrvatske književnosti ilirskog razdoblja kao poznati i priznati književnici. Ako baš oni i nisu svi bili pravi stvaraoci, dali su na svoj način

18 Zbog povijesne istine i objektivnosti valja reći, da profesor na Bogosloviji u Đakovu Stjepan Jesenković piše Gaju u listopadu 1835. da mnogi u Slavoniji zamjeraju što novine nose oznake »hrvatske«, pa se boje »Slavonci da ih ne pohrvatite, već da ih narešite: Novine Slavjanske, ili Ilirske, ili općinske«. Usp. *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 26, Zagreb, 1956. Uz nekoliko prigovora Gajevu pravopisu ipak dodaje: »Kamo sreće, kad bi se svi jednokupno u pisanju knjiga složili, a općeno, i društveno nek svak govori, kako zna«.

doprinos učvršćivanju ilirskih, to jest hrvatskih preporodnih ideja. Promicali su književno i kulturno jedinstvo, prije svega svoga hrvatskog naroda. Podržavali su puno šire vidike nacionalnog razvoja, u različitim pothvatima, osobito u organizaciji i otvaranju čitaonica koje su kao organizacijska središta bile jako potrebne preporodu¹⁹. Makar da čitaonice i nisu uvijek bile aktivne pogotovo u teškim razdobljima pod naletom germanizacije i mađarizacije, sama činjenica da postoje hrvatske narodne čitaonice značila je mnogo²⁰ i dala im moralne snage da se ne utope u političkoj zajednici s Mađarima.

Da prikaz ne bi ostao na uopćenom govoru o kulturno-prosvjetnoj i preporodnoj djelatnosti, i to ne samo za vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda, nego i prije i poslije njega, iznijet ćemo barem neke podatke i pojedinosti o uglednijim osobama iz redova profesora i bivših studenata koje su se istakle ponajviše na književnom, ali i na svakom drugom području: teološkom, pastoralnom, kulturnom, lingvističkom, socijalnom i političkom području. I slikarstvo je zastupljeno. Neki od njih su bili urednici listova i novina, upravitelji Biskupijske tiskare u Đakovu, sveučilišni profesori i rektori Hrvatskoga sveučilišta. Neki su se istaknuli svojom suradnjom kod Matice hrvatske, JAZU u Zagrebu i drugdje. Biskupijsko glasilo »Glasnik biskupije bosanske i srijemske« (tubuduće ćemo ga spominjati samo kao »Glasnik«), jedno od naših najstarijih časopisa što neprekidno izlazi već skoro punih 125 godina, sad »Vjesnik đakovačke i srijemske biskupije«, imalo je svoje pravo sjedište u sjemeništu i tu svoje odlične suradnike²¹ i urednike. Neki su zastupljeni u prikazima na drugom mjestu ovog časopisa. Ovdje uzimamo samo u obzir one rođene do 1920. Negdje se mora stati. Samo je jedan od spomenutih još na životu. Budući da je u poodmaklim godinama može se smatrati da je zaokružio svoje životno djelo. A trebalo bi se ovdje, koliko je moguće, pridržavati one mudre pouke iz Sv. pisma: »Prije smrti ne zovi nikoga sretnim, jer se tek na svom koncu spoznaje čovjek« (Sir 11,28).

Prije osnutka sjemeništa bilo je svećenika koji su se bavili književnim i prosvjetnim radom. Nas zanimaju profesori i oni svećenici koji su odgojeni upravo u đakovačkom sjemeništu. Donosimo ih abecednim redom, a ne kronološki.

19 Dovoljno je pogledati popis povjerenika »Matice hrvatske« od 1876. do uključivo 1891. da se vidi koliko je među njima bilo katoličkih svećenika. Usp. Tade SMIČIKLAS - Franjo MARKOVIĆ, *nav. dj.*, str. 64-77.

20 O osnivanju hrvatskih čitaonica vidi: Stjepan BLAŽANOVIĆ, *Hrvatska čitaonica u Vrpolju (1893-1985)*, Vrpolje, 1985. Ta knjižica nema slavljeničko obilježje. U njoj se sasvim objektivno, premda je tiskana u drugo vrijeme, ističe činjenično stanje. Govori se o zaslužnim pojedincima za osnivanje čitaonice u selu u vrijeme mađarizacije. Za prvoga predsjednika Odbora »Hrvatske čitaonice u Vrpolju« izabran je mjesni župnik Josip Wallinger, bivši tajnik biskupa Strossmayera.

21 Suradnici su bili profesori đakovačke Bogoslovijske škole, ali i vrsni suradnici sa strane. Takav je bio i o. Euzebijije Fermendžin, jedan od najuglednijih naših franjevac svoga vremena (umro u Našicama prije stotinu godina: 1897.).

Jerolim Andrić (Vukovar, 1807. - Đakovo, 1879.). O biografskim podacima i stručnoj spremi čitamo na drugom mjestu²². U Đakovu je bio profesor filozofije, mađarskog jezika, moralke i pastorala (1844.-1846; 1860.-1965.), u sjemeništu prefekt studija i discipline, rektor i prodirektor. Zastupnik u hrvatskom saboru. Napisao je još 1846. prvi priručnik iz pastorala na hrvatskom jeziku »Bogoslovje pastirsko«, Zagreb, 1862. Izdan je kamenotiskom. Prvi je u Đakovu počeo predavati hrvatskim jezikom.

Antun Akšamović (Garčin, 1875. - Đakovo, 1959.), biskup đakovački i srijemski. Gimnaziju pohađao u Vinkovcima, bogosloviju u Đakovu. Zaređen za svećenika 1899. Bio najprije kapelanom u Drenju, Đakovu. Strossmayer ga 1901. postavio prefektom u Dječaćkom sjemeništu u Osijeku. Od 1902. profesor morala i pastoralne teologije na Bogosloviji u Đakovu kroz 17 godina. U đakovačkom je sjemeništu vršio službu prefekta studija i sjemenišnog ekonoma. Obnašao je i službu rektora sjemeništa. Istaknuo se u izgradnji nove zgrade Bogoslovnog sjemeništa u vrijeme biskupa Ivana Krapca. 1920. posvećen za dijecezanskog biskupa, te apostolskog upravitelja dijela biskupije Pečuh u Baranji i sjevernoj Slavoniji. Od 1942. apostolski upravitelj đakovačke i srijemske biskupije do smrti 1959. Podupirao je izdašno mnoga kulturna društva, čitaonice, vjerska, prosvjetna i vatrogasna društva. Suradivao je u »Prosvjeti« i »Glasniku«. Zbog svojih izvanrednih zasluga za Sveučilište u Zagrebu, osobito prigodom osnivanja »Hrvatske bogoslovske akademije«²³ i časopisa »Bogoslovska smotra« te napose Šumarsko-gospodarskog fakulteta, promaknut je u počasnog doktora teologije. Branio je crkvene interese na način kako se to u datim okolnostima moglo. Sa zagrebačkim nadbiskupom Bauerom izgradio je u Zagrebu zajedničko Dječaćko sjemenište na Šalati sa srednjom školom. Obnovio je đakovačku katedralu teško postradalu u požaru 1933.

Stjepan Bäuerlein (Babina Greda, 1905. - Đakovo, 1973.), đakovački i srijemski biskup. Obnašao je službu župskog vikara u Podcrkavlju, Novom Slankamenu, Tovarniku, Valpovu i Đakovu. Od 1934. do 1945. vjeroučitelj u Đakovu. Od 1945. do 1951. prefekt, profesor, ekonom i duhovnik u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu. Imenovan i posvećen za biskupa 1951. Nakon smrti biskupa Akšamovića imenovan dijecezanskim biskupom. Osim što je savjesno vršio svoju odgovornu službu, prevodio je s francuskog. Stručno se bavio katehetskim radom i organizirao vjersku pouku djece i mladih u cijeloj biskupiji te pripravljaao skripta za svoje slušaće. Suradivao je u našem »Glasniku«, u časopisima »Croatia sacra«, »Bogoslovska smotra«, bio je suradnik »Hrvatske enciklopedije«. Svojim upornim radom i prirodnom

22 Marin SRAKIĆ, *Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu*, u *Diacovensia* 3(1995)276-277. O Andriću, Sukiću i Miškatoviću kao narodnim zastupnicima vidi Mato ARTUKOVIĆ, *Đakovački narodi zastupnici*, u *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 196s.

23 Josip BUTURAC, *Iz povijesti hrvatske bogoslovske akademije 1922.-1945.* u *Croatia Christiana Periodica* 1(1977),14-16.

sposobnoću za traženje godinama je skupljao eksponate (zbirka slika i portreta, numizmatička zbirka, itd.) za Dijecezanski muzej s galerijom slika, koji je osnovao 1952. Osnovao je poslije II. svjetskog rata prvi Katehetski institut u Hrvatskoj u Samostanu sestara Sv. Križa u Đakovu.

Milko (Mihovil) Cepelić (Vuka, 1853. - Đakovo, 1920.), etnograf, povjesničar i književnik²⁴. Bio je predsjednik književnog društva »Zbora duhovne mladeži đakovačke«. Zareden za svećenika 1877. Kratko vrijeme u izravnoj pastoralnoj službi, zatim u biskupskom dvoru ceremonijar i protokolista konzistorija te knjižničar biskupijske knjižnice, da bi 1882. postao tajnikom biskupa Strossmayera. Nema sumnje da je Cepelić uticao na biskupov javni patriotski rad. Djelovao je i politički pišući članke i polemike u »Obzoru« i u vukovarskom »Srijemskom Hrvat«u. Pristalica Strossmayerova političkog usmjerenja. S dr. Dragutinom Neumannom (1856.-1911.) u Osijeku je osnovao 1902. prvi hrvatski dnevnik u Osijeku, »Narodnu Obranu«, koji je razvijao političku i narodnu svijest osječkih Hrvata, i uopće u Slavoniji. Neko vrijeme bio je profesor hrvatskoga jezika, hrvatske povijesti, zemljopisa i prirodopisa na »Višoj djevojačkoj školi« u đakovačkom samostanu od 1879. Od 1894. đakovački je župnik, kanonik tek od 1910. Verziran kao malo tko u raznim strukama. Od 1881. do 1905. bio je povjerenik »Matice hrvatske« i radio na promicanju hrvatskih knjiga. Bio je sjajan govornik, izvrstan rodoljub, nepokolebljiv značaj. Sudjelovao je mnogo i u radu »Kluba hrvatskih književnika i umjetnika« u Osijeku.

U ime svećenstva i naroda zajedno se s Matijom Pavićem odužio biskupu Strossmayeru prigodom njegove pedesetgodišnjice biskupovanja monumentalnom spomen-knjigom »Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djakovački i sriemski, god. 1850.-1900.«, tiskanom u Zagrebu 1900-1904. Biskup je tu dosad najiscrpnije opisan kao katolički biskup, kao mecena u javnom životu hrvatskog naroda i slavenstva i kao vlastelin. Slobodno bi se moglo reći da je to povijest ne samo Đakova i đakovačkoga kraja nego i Hrvatske u 19. stoljeću. Knjiga je prvorazredni izvor za proučavatelje djela J. J. Strossmayera. Napisao je tridesetak članaka o Strossmayeru i katedrali, koju je jako dobro poznao i popularizirao. Neobično je cijenio biskupa Strossmayera i branio ga od napada. Cepelić je na način svoga vremena pisao i o hrvatskim književnicima, doduše iznoseći o njima samo biografske i bibliografske podatke a ne o vrijednosti samih njihovih književnih djela, npr. o Grgi Martiću, o Luki Botiću, Mihovilu Pavlinoviću, Ivanu Antunoviću, Jurju Tordincu, Iliji Okrugiću i dr. Zanimao se za hrvatske junačke narodne pjesme iz Bosne, zanimao se za Hrvate u Vojvodini i Mađarskoj. Napisao je »Povijest sela

24 Rudolf ŠVERER, *Milko Cepelić 1853-1920*, u *Đakovački vezovi, jubilarna revija 1967-1971*, str. 9; Krešimir PAVIĆ, *Milko Cepelić*, u *Đakovački vezovi, jubilarna revija 1986*, str. 9-10; ISTI, *Autobiografija Milka Cepelića*, u *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, br. 3, 1981.; Ivan ESIH, *Cepelić Milko-Mihovil*, u *Leksikon pisaca Jugoslavije, I*, Matica srpska, Novi Sad, 1972., str. 431-432 s bibliografijom i literaturom o Cepelićevom političkom i kulturnom radu.

Vuke²⁵. Odnedavna osnovna škola na Vuki nosi njegovo ime. Poput Lovre-
tića i Cepelića je bio značajan etnograf. Oduševljavao se narodnim tekstilnim
radovima. Objavio je desetak etnografskih rasprava²⁶. Bio je najbolji pozna-
valac hrvatske narodne ornamentike i vezova o čemu je pisao. Skupio je lijepu
zbirku narodnih vezova koju je, sređenu i uzorno opisanu, pred smrt opo-
ručno darovao Etnografskom muzeju u Zagrebu²⁷. Volio je prirodu, popu-
larizirao je gljivarstvo u Slavoniji i pisao o njemu. Pisao je dakle o raznim
temama. Sve je to razasuto po raznim časopisima. Vrijedno bi bilo pripremiti
bibliografiju njegovih radova i objaviti ponovno neke od tih radova da ne
padnu u zborav. On je npr. prvi sustavno pisao o narodnom tekstilu u
Hrvatskoj kao velikom blagu.

Mitar Dragutinac (Srijemska Mitrovica, 1920. - Strizivojna, 1989.).
Osnovno i gimnazijsko školovanje stekao je u Mitrovici. Bogoslovske nauke
učio je u Đakovu. Zaređen za svećenika 1943. Bio je kapelanom stolne crkve
u Đakovu, župnikom u Trnjanima i Strizivojni. Među ostalim službama bio
je i upravitelj Biskupijske tiskare u Đakovu. Bio je vrstan poznavalac crkvene
povijesti Srijema i svoga rodnog Sirmija, napose kršćanskih mučenika o
kojima je pisao u »Vjesniku«²⁸. Prava je šteta, što nije napisao i objavio više.
Pisao je pjesme i to za liturgijsku upotrebu. Poznata je njegova misna parafraza
»S dragih nam polja«²⁹. Premda mu poezija sadrži puno lijepih stihova koji
očituju njegovo izvrsno poznavanje hagiografije i liturgijske glazbe, ipak je
ona u prvom redu podređena njegovoj svećeničkoj službi.

Stjepan Đaković (Šarengrad, 1862. - Vinkovci, 1948.), gimnaziju
pohađao u Vinkovcima i đakovačkom Liceju. Bogoslovski fakultet u central-
nom sjemeništu u Pešti. Zaređen za svećenika 1886. Poslije boravi u bečkom
Augustineumu. Od 1888. na službi katehete u Osijeku, a od 1894. kateheta
na vinkovačkoj gimnaziji do umirovljenja 1924. Bavio se poezijom, umjet-
nošću (glazbom i drvodjelstvom, imao je čak rezbarsku radionicu), znanošću,
edukacijom i kulturnim pregalaštvom. Jedan je od posljednjih hrvatskih

-
- 25 Milko CEPELIĆ, *Povijest sela Vuke*, u *Đakovo i njegova okolica*, Zbornik Muzeja Đakovštine br. 1.,
Đakovo, 1978., str. 215-271.
- 26 Usp. Krešimir PAVIĆ, *Đakovački književni krug oko biskupa Strossmayera*, u *Đakovački vezovi*,
prigodna revija 1979, str. 11-12. Djelomična bibliografija kod Krešimir PAVIĆ, *Milko Cepelić*, u
Đakovački vezovi, jubilarna revija 1986., str. 9-10.
- 27 Izvrsni prikaz života i rada Milka Cepelića uz 75. obljetnicu njegove smrti dao je Mijo KOPLJAR,
Milko Cepelić (uz 75. obljetnicu smrti), u *Đakovački vezovi, prigodna revija* 1995., str. 10-14.
- 28 Mitar DRAGUTINAC, *Naši sirmijski mučenici*, u VBDS 1(1948)151-155; 2(1949)4-5;16-19;32-
36;5055;86-90;104-106;112-114. Šezdesetak pojmova koje je Dragutinac obradio nalazi se u
Anđelko BADURINA (uredio), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*,
Zagreb, 1979. Više o Mitru Dragutincu i njegovim preokupacijama vidi: J(uraj) L(ONČAREVIĆ),
Razgovor sa svećenikom Mitrom Dragutincem u povodu Papinskog dekreta o proglašenju župne crkve
sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici »Konkatedralom-sustolnicom« u VBDS 37/112(1984), str. 49-50;
55-58.
- 29 Njegove pjesme u rukopisu u zbirci »S Kristom na križu« za tisak je priredio župnik Pavao Madžarević.
Recenziju rukopisa izvršio je prof. dr. Stjepan Damjanović.

pjesnika latinista. Prevodio je s francuskog i engleskog. Svoje radove objavljivao je u raznim časopisima: »Vijencu«, »Katoličkom listu«, vinkovačkoj »Svjetlosti«, itd. Veoma zauzet u radu »Hrvatske čitaonice« u Vinkovcima³⁰.

Adam Filipović de Heldenthal (Velika Kopanica, 1792. - Gorjani, 1871.). Zaređen 1816. Za mladih godina služio je kao kapelan u Vrbici i Osijeku. Od 1824. duhovnik i profesor u đakovačkom sjemeništu. Od 1832. župnik gorjanski. Uređivao je osječki kalendar (počeo već 1822. i nastavio ga uza sve svoje dužnosti uređivati i onda kad je bio u Đakovu i Gorjanima) a koji je izlazio skoro pola stoljeća. On mu je bio glavnim urednikom. Adam Filipović je po drugi put izdao Reljkovićeve Satira, Osijek, 1822. Pjevao je pjesme vjerskog, poučnog i rodoljubnog sadržaja sve za ljubav puka našega³¹. Pisao je igrokaze. Ispjevao je »Život Mandićev« (1823.). Tom pjesmom on podiže spomenik biskupu utemeljitelju sjemeništa. Puna je piščevih refleksija, pravo ogledalo središta Slavonije u prvoj četvrtini 19. st. Skupa sa župnicima iz đakovačkoga kraja (1853.) poslao je prinose za Kukuljevićev i Sabljarov »Mjestopisni riječnik«. »Zajamčeno mu je mjesto zauvijek u našoj narodnoj knjizi, koju je uz Brođanina Brlića gajio u doba, kada kod nas nije bilo još ni svitati počelo«³². »Učinio je da književnost nakon plodnog prosvjetiteljskog razdoblja ne zamre posve na tom prostoru (u Slavoniji). On doduše ne pripada onim imenima koja čine epohu i postaju uzori, ali je od onih koji takvim veličinama svojim požrtvovnim radom pripremaju i olakšavaju put k slavi«³³. Zanimljiv je Filipovićev proglas u njegovu kalendaru za 1826. u kojem ozbiljno poziva Slavonce na osnivanje jednoga književnoga društva. Ideja je kasnije ostvarena u Matici hrvatskoj i u Društvu sv. Jeronima. Kasnije će Filipovićevu ideju prihvatiti Mato Topalović³⁴. Ima još puno toga što Filipović nije dospio tiskati³⁵.

Ferdo Filipović (Velika Kopanica, 1833. - Đakovo, 1916.). Gimnaziju je pohađao u Osijeku, Vinkovcima odakle prelazi u Đakovo u Licej i Bogosloviju. Zaređen za svećenika 1856. Kapelan u Gorjanima, Nijemcima, župnik u Zemunu (1861.-1869.), u Levanjskoj Varoši (1869.-1882.) i Drenju. U

30 Marko LANDEKA, *Stjepan Đaković (1862.-1948.)*, u *Godišnjak ogranka Matice hrvatske Vinkovci*, br. 10 za 1992. Vinkovci, 1993., str. 190-192. U buduću bit će citirano samo kao *Godišnjak*.

31 Krešimir PAVIĆ, *Ilirizam u Đakovu*, u *Đakovo i njegova okolica*, Sv. 2, Zbornik Muzeja Đakovštine, Đakovo, 1982., str. 121-152.

32 Matija PAVIĆ, *nav. dj.*, str. 144.; Stjepan ĐAKOVIĆ, *U spomen svećenika*, u *Spomenica o stopedesetogodišnjici državne gimnazije u Vinkovcima 1780-1930.*, Osijek, 1930, str. 77-78.

33 Katica ČORKALO, *Adam Filipović Heldenthalski 1792.-1871.* u *Godišnjak* br. 10 za 1992. godinu, Vinkovci 1993., 201-202.

34 Vladoje DUKAT, *Književno-prosvjetni rad Adama Filipovića Heldenthalskoga*, Zagreb, 1914., str. 98.

35 Vladoje DUKAT, *nav. dj.*, str. 102. Tako ing. Josip Vinkešević iz Đakova posjeduje Filipovićev »Životopis moga dađe« o punitovačkom župniku Zubanoviću kod kojega je Filipović bio neko vrijeme kapelanom. Taj životopis je s Filipovićevog originala prepisao Antun Jakševac, reden za svećenika 1879. Već iste godine Jakševac je župnik u Otoku, i kasnije u Retkovcima. Kao župnik u Otoku bio je krsni kum Josipa Lovretića.

književnosti se javio pjesmom »Nevierni vojno«³⁶. Objavljivao je narodne pjesme, pisao pripovijetke i historijske crtice iz prošlosti Slavonije, monografije o selima Gorjani i Nijemci, kao i niz poučnih rasprava pastoralne naravi i članaka vjerskog sadržaja u raznim časopisima, kalendarima i almanasima: »Nevenu«, »Naše gore listu«, »Slavoncu« koji je uređivao njegov brat književnik i pedagog Ivan Filipović, zatim u našem »Glasniku«, itd. Sa svojim bratom Ivanom uređivao je u Osijeku kalendar »Narodna knjiga« (1858.-1860.).

Emerik Gašić (Komletinci, 1904. - ubijen u Komletincima, 1947.), povjesničar biskupije. Župnik u Moroviću, Komletincima. Veliki antifašist i rodoljub. Gimnaziju je pohađao u Vinkovcima, Osijeku i Zagrebu. Studij teologije u Strassbourgu i Đakovu. Sudjeluje svojim priložima u »Hrvatskoj enciklopediji«. Bavio se izdavačkom djelatnošću. Pripremao je djela i pisao članke pastoralno-dušobrižničkog usmjerenja. Povijesna su mu djela »Povijest župe i mjesta Morović«, Đakovo, 1936., »Brevis conspectus historicus dioecesium bosniensis-diacovensis et sirmiensis«, Osijek, 1944. U Đakovu se nalazi samo jedan sačuvani primjerak otisnutog drugog dijela »Šematizma biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske« koji je imao biti svečani jubilarni šematizam prigodom proslave jubileja 1300. obljetnice pokrštenja Hrvata 1941³⁷. Svoje članke o povijesti nekih župa, o dijecezanskom svećenstvu i biskupima, povijesne članke o franjevcima i drugim redovnicima objavljuje u »Glasniku«, u »Hrvatskoj obrani« i drugdje³⁸. Kao komletinački župnik Gašić je počeo 1946. s objavljivanjem Lovretićevih sabranih djela, ali je izašao samo jedan svezak pripovijedaka u Komletincima pod naslovom »Crtice i pripovijesti iz narodnog života«. Prevodio je s francuskog.

Ferdo Gerstner (Požega, 1882. - Požega, 1939.), katehitičar. Neumorni radnik na području katehizacije. Gimnaziju s maturom završio je u Požegi. Bogosloviju u Đakovu 1905. Mladu misu služio je u sjemeništu na Dan sv. Ćirila i Metoda³⁹. Kapelan u Piškorevcima, Semeljcima, Tovarniku, Novom

36 *Danica ilirska* 14(1848)193-194. Bibliografiju i literaturu o tome zaboravljenom hrvatskom književniku i ilircu vidi: Ivan ESIH, *Filipović, Ferdo*, u *Leksikon pisaca Jugoslavije, II* Matica srpska, Novi Sad, 1979., str. 124.

37 U župskom arhivu u Komletincima nalazi se dopis Prve dioničke tiskare iz Osijeka, kojim se Gašiću javlja da im je olovo potrebno, pa se slova moraju prelići i odustaje se od tiska. Vjerojatno se radi o »jubilarnom šematizmu«, smatra sadašnji komletinački župnik g. Ilija Martinović. Kao takav predstavljao bi doista *Povijest biskupije đakovačke i srijemske* kako sačuvani otisak štampanog sloga za korekturu naziva Dr. Srakić i navodi ga u svojoj *Bibliografiji svećenika đakovačke i srijemske biskupije*, ali predmnijevano ime autora on stavlja u zagrade a upitnik uz mjesto i tiskaru! Vidi: Marin SRAKIĆ, *nav. dj.*, br. 1258. U Prvoj dioničkoj tiskari u Osijeku bila je uprava i uredništvo novina *Hrvatska obrana* i *Christliche Volkszeitung*. U toj tiskari tiskan je Gašićev *Brevis conspectus...* i Lovretićeve *Crtice i pripovijesti iz narodnog života*, Osijek, 1946.

38 Emerik GAŠIĆ, *Školsko-prosvjetni rad našega svećenstva* u GBBS 68(1940), str. 185-188. O Emeriku Gašiću diplomski rad je izradio student VBS-e u Đakovu Bože Radoš 1990. O Gašiću i napose o njegovoj bibliografiji vidi: Ilija MARTINOVIĆ, *Župnik Emerik Gašić i njegovo doba* u *Godišnjak* 12(1994)83-126.

Slankamenu i Velikoj Kopanici. Vjeroučitelj na višoj i nižoj djevojačkoj školi u Zemunu 1911.-1916. Župnik u Sotinu do 1923., u D. Andrijevcima do 1934., pa u Berku i potom u Komletincima kad je 1938. umirovljen. Žarki domoljub. Usprkos svim protivljenjima i oporbama afirmirao se kao vrstan kateheta. Na njegovom se radu temeljila gotovo cijela katehizacija u dakovačkoj i srijemskoj biskupiji poslije II. svjetskog rata zaslugom biskupa Stjepana Bäuerleina. Objavio je pet naučnih osnova za vjeronaučnu školsku katehizaciju. Pisao je uglavnom članke iz katehetske tematike. Poznat je, među ostalim, njegov »Historijski katekizam«, Đakovo, 1928⁴⁰.

Josip Gunčević (Grižići, 1895. - ubijen u Maceljskoj gori, 1945.), pisac teoloških, socioloških i pedagoških spisa, gimnazijski kateheta, ravnatelj gimnazije i dosljedan hrvatski rodoljub. Gimnaziju je završio u Požegi, Osijeku i Đakovu. Bogosloviju je završio u Đakovu. Zareden za svećenika 1918. Doktorirao na Bogoslovskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1927/1928. Župski vikar u Slav. Brodu, vjeroučitelj na Gradanskoj školi u Zemunu, pa kasnije na Državnoj realnoj gimnaziji. Od 1937. kateheta je na brodskoj gimnaziji, ravnatelj iste gimnazije do proljeća 1945. Vrhunski je katehetski stručnjak. Poznato je njegovo karitativno djelovanje. Prvi je predsjednik Hrvatskoga kulturnog društva »Berislavić«⁴¹. Publicističku djelatnost započeo je u »Glasniku« 1919. Suradivao je u više od dvadeset novinskih i periodičnih glasila: »Katoličkom tjedniku«, našem »Glasniku«, u »Životu s Crkvom«, itd. Bibliografski popis njegovih radova može se naći u Bibliografiji Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža« u Zagrebu. Postoji barem četrnaest izdanja njegovih knjiga i brošura, no dosad ih još nitko nije sustavno obradio. Dovoljno je pogledati jedan članak, npr. »Prosvjetna politika u bivšoj Jugoslaviji«⁴², da se vidi o kakvom se eruditi izrazito nacionalne i katoličke

39 O Ferdi Gerstneru kao posljednjem kompletinačkom glagoljašu vidi članak u godišnjaku Ogranka Matice hrvatske u Vinkovcima: Ilija MARTINOVIĆ, *Slava va višnjih Bogu u Godišnjak* 13(1995)133-164.

40 O životu i djelu Ferde Gerstnera diplomski je rad na VBŠ-i u Đakovu 1993. izradio Robert Farkaš. Za objavu se priprema Gerstnerovo djelo o župi Donji Andrijevi: *Bilješke iz župe andrijevačke*. Neki dijelovi rukopisa njegova djela *Povijesne bilješke Sotina* objavljene su pod nazivom *Povijesne bilješke Sotina* u *Godišnjak* 10(1992)157-184. Prigodom 5. obljetnice stradanja vukovarskog područja u Domovinskom ratu u izdanju Gradskog muzeja Vukovar, u progonstvu, i Župske zajednice Sotin izašla je knjiga FERDNER, *Povijesne bilješke Sotina*, Zagreb, 1996. U pogovoru toj knjizi tiskani su prilozima: Robert FARKAŠ, *Ferdo Gerstner, svećenik i kateheta (1882.-1939.)*; Miroslav BADANJAK, *Župnik Ferdo Gerstner*; Tvrtko ZEBEC, *Povijesne bilješke Sotina Ferde Gerstnera: Vrijedan doprinos poznavanju etnografske baštine Srijema*; Miroslava HADŽIHUSEJNOVIĆ-VALAŠEK, *Notni zapisi u rukopisu Ferde Gerstnera "Povijesne bilješke Sotina"*. U poglavlju o »hrvatskoj pjesmi« u rukopisu Ferde Gerstnera *Bilješke iz župe andrijevačke* nalazi se, uz notne zapise isusovca Antuna Bauera i Božidara Širole, 186 pjesama iz Andrijeva i 125 iz Starih Perkvaca koje je Gerstner dao prikupiti 1931.

41 Usp. Josip GUNČEVIĆ, *Naravni narodni razvoj u Prilozi za upoznavanje Broda i okolice, I*, Slav. Brod, 1943., str. 3-5.

42 Prilog objavljen u povijesnom spomen-spisu prigodom 50-godišnjice *Nastavnog vjesnika*: Đuro ARHANIĆ i Josip BERKA (ured.), *Iz poviesti hrvatskog školstva i prosvjete*, Zagreb, 1944., str. 241-283.

orijentacije radi. Pisao je među ostalim i o narodnom jeziku i pjesmi u crkvi, o narodnim crkvenim životnim i godišnjim običajima, o narodnim motivima na crkvenom ruhu, narodnoj nošnji, narodnom stilu u crkvenom graditeljstvu i pozivao na čuvanje narodnog blaga, itd. Objavljivao je i članke u kojima iznosi stajalište Katoličke crkve prema prosvjeti, umjetnosti, kulturi, socijalnim pitanjima i praznovjerju. Bio je to svećenik koji je život posvetio radu s mladeži i pisanju.

Hinko Hladaček (Zemun, 1837. - Vukovar, 1891.), profesor na Bogosloviji u Đakovu, pisac i glazbenik. Bogosloviju završio u Đakovu. Kao svećenik i mladi profesor biblijskih znanosti te dogmatike u Đakovu jedan je od suosnivača pjevačkog društva »Sklad«. Kao župnik u Gradištu, na selu, daleko ne samo od tiskare već i dnevne pošte, počeo je redakciju i otpremu mjesečnoga homiletskog lista »Propovjednik«. Časopis je izlazio najprije u Vukovaru, a od 1881. do konca 1882. u Đakovu. Hladaček se okušao i na području glazbe⁴³.

Pero Ivanišić (Vrbica, 1900. - Vukovar, 1946.), pseudonim: Pero Crnkovački, profesor teologije, skladatelj, kanonik. Gimnaziju je pohađao u Osijeku. Filozofski fakultet u Zagrebu. Doktorirao je filozofiju i teologiju u Rimu. Glazbu je učio privatno u Zagrebu i Rimu. Bio je profesor na Bogosloviji i dirigent u đakovačkoj katedrali⁴⁴. Nakon dr. Matije Petlića, profesora teologije u Đakovu, preuzeo je 1933. uređivanje lista »Narodna obrana«, kasnije preimenovanog u »Hrvatsku obranu«⁴⁵. Pored spisa teološkog značaja objavljenih u »Bogoslovskoj smotri«, biskupijskom »Glasniku«, skladao je isključivo crkvene pjesme, motete, psalme, litanije i mise. Poznata je tako njegova misa »Missa Mater Dei« za troglasni muški zbor i orgulje i »K tebi oči podižemo« u čast sv. Nikoli Taveliću za tri jednaka glasa i orgulje⁴⁶. Pjesma »O Kriste, vječni Svećeniče« koja, premda se posvuda rado pjeva, ipak dosad još u tzv. općim hrvatskim liturgijskim katoličkim molitvenicima i pjesmaricama nije našla svoga mjesta. Pojedine skladbe objavljene su u priložima »Svete Cecilije«, npr. »Kristu Bogu«, poznatija pod nazivom »Svi

43 Da je komponirao zborne pjesme vidi se iz programa priredbe pjevačkog društva »Sklad« u Đakovu od 30. listopada 1898. Usp. Mato HORVAT, *Spomenica hrvatskog pjevačkog društva »Sklad« - »Preradović« u Đakovu 1863-1939*, Đakovo, 1939., str. 131.

44 Ivo ANDRIĆ, *Lik i djelo Pere Ivanišića - Crnkovačkog, uz pedesetu godišnjicu smrti 1946.-1996.* u VBDS 124(1996), 523-525. Student Teologije u Đakovu Ivo Andrić priprema o njemu svoj diplomski rad.

45 Bio je to list katoličkog usmjerenja, opredijeljen da brani katoličke svetinje. U njemu su objavljivani članci ne samo iz politike, već i iz prosvjete, gospodarstva i društvenog života. Kad ga već spominjemo treba reći kako je taj list otvoreno napadao fašizam i nacional-socijalizam i sam SSSR zbog njihova odnosa prema Crkvi i vjeri. Dovoljno je prolistati naslove u tim novinama da se vidi na čijoj su strani bile simpatije urednika i suradnika.

46 Bibliografiju Pere Ivanišića, napose iz crkvene i duhovne glazbe, vidi: Marin SRAKIĆ, *nav. dj.*, br. 1377. do 1434., te 1460. do 1476.

kliknimo Kristu⁴⁷. Ivanišićeve skladbe, po sudu stručnjaka, odaju svježiu neposrednu invenciju.

Stjepan (Krunoslav) Johanides (Osijek, 1823. - Drenovci, 1890.) Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Osijeku, bogoslovlje u đakovačkom sjemeništu, gdje mu je Strossmayer bio profesorom, a neko vrijeme i Mato Topalović, tada već poznati i priznati ilirski pjesnik. Bio je kapelan u Zemunu 1847. Često je bio premiještan po raznim župama da bi kao župnik u Drenovcima ostao do smrti. U drugoj godini bogoslovije 1845. pisao je Ljudevitu Gaju⁴⁸. Zanimljiv je pod književno-historijskim vidom.

Vilim Korajac (Kaptol kraj Požege, 1839. - Zemun, 1899.), poznati humorista i satiričar. Osnovnu školu polazi u Kaptolu, Oriovcu i Novoj Gradišci. Iz požeške gimnazije odlazi u đakovačko sjemenište. Svećenikom je postao 1862. Na đakovačkoj Bogosloviji bio je jedan od prvih učenika Frana Kurelca. Tu je predavao hrvatski jezik, fiziku i matematiku te staroslavenski iza Kurelca (1863.-1878.)⁴⁹. U isto vrijeme bio je ravnatelj đakovačke muške dvogodišnje preparandije i profesor vjeronauka, pedagogike i didaktike (1868.-1875.). Postao je župnik na veoma zahtijevnoj župi u Zemunu (1878.) i ondje umro. Bavio se beletristikom. Svoje radove, uglavnom šaljive pripovijesti, objavljivao je u »Naše gore listu« (1862.), »Dragoljubu« (1867.-1868.), »Viencu« (1877.), »Pozoru«, »Glasniku«. Zasluge na polju odgoja priznalo mu je i društvo »Narodna škola« imenovavši ga svojim počasnim članom (1873.). Bavio se pisanjem političkih članaka u stilu feljtona i znanstvenim radom. Počeo je tako raditi oko »Filozofije hrvatsko-srpskih narodnih poslovice«, od koje je izašao samo prvi dio u Osijeku, 1876. Radnja je »zapela«, jer je mlada zagrebačka struja odbila knjigu radi naziva (»hrvatsko-srpskih«). Tako se poslije 1877. Korajac prestao javljati⁵⁰. Dok su drugi hrvatski pisci pridonijeli značajnije priloge humorističko-satiričkoj literaturi, Korajac je bio jedini pisac svoga razdoblja koji je cjelokupnim svojim radom humorista i satirik, više humorista nego satiričar. Bio je jedan od osnivača pjevačkog društva »Sklad« u Đakovu 1863.

Đuro Kozarac (Vinkovci, 1837. - Beograd, 1900.), svećenik od 1861. Kapelan u Zemunu, profesor filozofije i latinskog jezika na đakovačkoj

47 Prilog »Sv. Cecilije, 1931., br. 2., str. 1-8, ili *Liturgijske višeglasne skladbe*, Zagreb, 1980., str. 24-25.

48 Vidi: Jakša RAVLIĆ, *Iz uredničke ostavštine Ljudevita Gaja u Grada za povijest književnosti hrvatske*, knjiga 31, JAZU, Zagreb, 1974., str. 59-68. O pjesmama Krunoslava Johanidesa vidi: Georgije JAKŠIĆ, *Ilirski književni krug u Osijeku u Zbornik Pedagoškog fakulteta u Osijeku*, 1/1978, str. 202-207.

49 Korajac je predavao i na učiteljskoj školi u Đakovu. Usp. Stjepan SRŠAN, *Učiteljska škola u Đakovu (1857-1875.) u Đakovački vezovi, prigodna revija 1989.*, str. 35-36.; Miroslav BAUER, *Književno djelo Vilima Korajca u Đakovački vezovi, prigodna revija 1980.*, str. 11-12.

50 Matija PAVIĆ, *nav. dj.*, str. 242. i 334. U rukopisu su ostala još dva sveska. Vidi: Vilim Korajac (1839-1899.) u Milan GRLOVIĆ, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća, II.* i posebno: Milorad i Vera ŽIVANČEVIĆ, *Korajac, Vilim*, u *Leksikon pisaca Jugoslavije, III*, Matica srpska, Novi Sad, 1987., 260-261, s bibliografijom i literaturom o Korajcu.

Bogosloviji od 1863. do 1869. Ostavio je sjemenište i svećeništvo te prešao u Srbiju. Nakon raznih neprilika postao je upraviteljem gimnazije u Beogradu i profesorom na tamošnjoj Velikoj školi. Bio je 1869. potpredsjednik pjevačkog društva »Sklad« u Đakovu⁵¹.

Marinko Lacković (Stari Jankovci, 1876. - Đakovo, 1955.), putopisac. Gimnaziju je pohađao u Vinkovcima, licej i bogosloviju svršio je u Đakovu, gdje je zaređen za svećenika 1900. Bio je najprije kapelan u Srijemskoj Mitrovici, od 1903. prebendar a zatim i upravitelj Biskupijske tiskare 1906. do 1918. i urednik »Glasnika«. Od 1918. župnik je u Nijemcima. Od 1940. do 1946. rektor Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu. Pisao je u »Glasniku«, »Vrhbosni«, »Prosvjetici« i »Smotri«, a pod pseudonimom i u drugim listovima, npr. »Anđelu čuvaru«. Lacković je tiskao zanimljiv putopis o hodočašću u Jeruzalem i Egipat: »Dojmovi s istoka«, Đakovo, 1912.

Stjepan Lovrić (Donje Viljevo, 1903. - Đakovo, 1982.), skladatelj, propagator crkvene glazbe. Nakon što je pohađao klasičnu gimnaziju u Osijeku i Zagrebu (maturirao 1922.) bio je upisan na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu. Kasnije je diplomirao na Bogoslovskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Služio je kao svećenik na župama: Valpovo, Slav. Brod, Osijek, Ilača i Dalj. U mirovini od 1972. u Vinkovcima pa konačno u Đakovu. Glazbu je pretežito učio kao samouk a kasnije kod Kamila Kolba i Franje Dugana. Što se glazbe tiče, Lovrić je veoma zahvalan i zagrebačkom kanoniku Janku Barleu, o. Stjepanu Flodinu DI, te dr. Kamilu Dočkalu. Isprva je Lovrić komponirao crkvenu glazbu na latinske i hrvatske tekstove. Neka od tih djela objavljena su u glazbenim priložima Svete Cecilije (»O Marijo mila« za alt, solo i orgulje; »Offertorium pro missa primitia« za muški zbor i orgulje; »Juravit Dominus« za bas, solo i orgulje). Pisao je isto tako za orgulje i harmonij. Od 1932. na zanimljiv način obrađuje slavonske narodne pjesme nastojeći što više sačuvati duh izvornoga starog slavonskog folklor⁵². Njegove muške zborove po starim slavonskim motivima pjevali su svi zborovi učlanjeni u Hrvatski pjevački savez između 1931.-1941. Najbolje su uspjeli muški zborovi: »Cico moja«, »Dika piše«, »Sino kisni«, »Ori zelja«, »U slavonskom kolu« i »Diko bebo«⁵³. Poznati su njegovi muški zborovi »Hrvatski koralni dragoj Gospi« Tekijskoj, Morovičkoj, Ilačkoj, Judskoj i Fatimskoj.

Josip Lovretić (Otok, 1865. - Čardak, 1948.), svećenik od 1888., župnik u Gradištu, prvenstveno etnograf i folklorista, pjesnik i pripovjedač - novelist. Osnovnu školu pohađao u Privlaci (1871.-1875.), gimnaziju je polazio u Zagrebu (1875.-1876.) i Vinkovcima (1876.-1882.), bogosloviju u Đakovu

51 Budući da je on bio stric književniku Josipu Kozarcu, to je vjerojatno razlogom da Strossmayer nije povoljno riješio molbu Josipa Kozarca da ga nakon završene gimnazije u Vinkovcima primi na studij bogoslovlja u Đakovu.

52 Stjepan LOVRIĆ, *Sjećanja iz mog života (uz 70. godišnjicu života)* u *Sveta Cecilija* 43(1973)71-74.

53 Lovrićevu bibliografiju vidi: Marin SRAKIĆ, *nav. dj.*, br. 1435-1445. 1477. 1485-1496.

(1882.-1888.). Zaređen je za svećenika 1888. u Đakovu. Službovao je kao kateheta na realci u Srijemskoj Mitrovici, kapelan u Vrpolju (1889.-1890.), zatim u Đakovu kao prebendar i ravnatelj Biskupijske tiskare (1890.-1902.). Za župnika u Gradište odlazi 1902., gdje je i umirovljen 1920. »Razočaran u ljudima koje je godinama vodio kao duhovni pastir, napušta 1920. Slavoniju« i odlazi u bosansku Posavinu (zbog djelatnosti i pljačke zelenog kadra)⁵⁴. Povlači se iz javnog života i odlazi u samostan Doloroza u Čardaku kraj Gradačca⁵⁵.

Bio je među prvim popisivačima i sakupljačima građe o životu i običajima naših ljudi. Lovretić je bio ne samo odličan s ljepote hrvatskoga govora u Slavoniji (objavio je četrdesetak pripovijedaka u »Vijencu«⁵⁶, »Nadi«, »Prosvjeti« i »Hrv. braniku«), već je s velikim priznanjem i pohvalom primljen od čitalaca. Uz to je pružio za zbornik Akademije potpunu sliku narodnog života iz svoga zavičaja, rodnog mjesta Otoka, koji je opisao po vlastitoj zamisli⁵⁷. To životno djelo, koje je napisao uz pomoć svoje majke Đene i drugih suradnika, prva je sustavna etnografska rasprava kod nas i ima dokumentarnu vrijednost. Služi svakom stručnjaku i znanstvenom radniku kao priručnik o tom selu i okolici. Može se reći, da je to monografski abecedarij života, rada i običaja cijele Slavonije. Kasnije je njegovo životno stvaranje samo nastavak toga rada. On naime za teme svojih mnogobrojnih pripovijesti, crtica i pjesama uzima samo život naroda i njegova folklor.

On je zapravo ne tek jedan od osnivača nego osnivač hrvatske etnografije, a ne Antun Radić kako to obično (ne)upućeni ističu. Radićeva »Osnova« napisana je prema Lovretićevom »Otoku«, a ne obratno⁵⁸. Lovretić je volio narod i objektivno zapažajući sve elemente njegovih duhovnih i materijalnih dobara sistematski je bilježio građu. Kao takvo poslužilo je kao uzor za spomenutu »Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu«⁵⁹,

54 Krunoslav TKALAC, *Posljednja pjesma Josipa Lovretića (1920)* u *Godišnjak*, br. 6, Vinkovci, 1968., str. 261-262.

55 Lovretićeva korespondencija s A. Radićem, T. Smičiklasom, F. Markovićem i drugima čuva se u muzeju u Županji. U biskupskom dvoru u Đakovu i Otoku nalazi se Lovretićeva spomen-bista, rad Vanje Radauša.

56 Pripovijest iz Slavonije Josipa Lovretića »Marica« uvrštena je u popularnu biblioteku SN »Privlačica« u Vinkovcima, 1994.: *Slavonica, prinosi Slavonije hrvatskoj književnosti i povijesti*, (ubuduće bit će citirano samo *Slavonica*), kolo XI, knj. 51.

57 Josip LOVRETIĆ, *Otok - narodni život i običaji* u *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, Zagreb, Knjiga II, 1897., III, 1898., IV, 1899., VII, 1902., XXI, 1916. i XXIII, 1918. Pretisak se pojavio u ediciji »Dukat« izdavačke kuće SN »Privlačica«, knj. 20, Vinkovci, 1990. s pogovorom mr. Mande Svirac s bibliografijom Josipa Lovretića i drugih o Josipu Lovretiću. Vidi: Martin GRGUROVAC, *Život i djelo Josipa Lovretića, prilog za monografsku studiju*, KIC »Privlačica«, Mali dukat, knjiga III, Privlaka, 1983.; Manda SVIRAC, *Novija istraživanja o Josipu Lovretiću kao etnografu u Etnološka tribina* 13-14(1984), 6-7, 127-135. Lovretićeva pisma svome rođaku Emeriku Gašiću iz Gašićeve ostavštine su u posjedu autora ovoga prikaza.

58 O tome više, kao i navedenu literaturu, te o Lovretićevu (ko)autorstvu Radićeve *Osnove*, vidi: Martin GRGUROVAC, *Otok - uzorito djelo hrvatske etnografije* u *Godišnjak*, br. 8(12) za 1990. godinu, Vinkovci, 1991., str. 205-218.

kao i nekim našim svećenicima za pisanje monografija o mjestima u kojima su službovali. Tako npr. župniku Ferdi Gerstneru⁶⁰. Objavio je i nekoliko vrijednih članaka: »Bilje (Otok u Slavoniji)«, »Pozlatinski vezovi u mojim sobama« gdje je opisao 64 vrste veza iz svoje zbirke, »Narodna nošnja u Privlaku i Otoku«. Propagirao je narodno rukotvorstvo i narodno odijevanje, osobito na župi u Gradištu. U Đakovu je 1891. objavio »Seosku pripovijest«, pripovijest iz života hrvatskog seljaka u Slavoniji. To je zapravo roman od skoro 300 stranica. Zatim »Pjesmice za igru u kolu« 1896.; 1901. veselu igru u četiri čina »Klin se klinom izbija«. Opisivao je poput Nikole Tordinca u svojim pripovijetkama narodni život i običaje, realistički, bez uljepšavanja. Njegov književni rad još nije dovoljno proučen. Ime mu nije spomenuto u »Općoj enciklopediji« JLZ⁶¹. Sadašnji župnik komletinački Ilija Martinović iznosi nove zanimljive podatke o Lovretiću, koje inače sam Lovretić u svojim spisima nigdje ne spominje. Iza Lovretića stoji zapravo bivši vicerektor đakovačkog sjemeništa, kasnije komletinački župnik Karla Stručić koji je Lovretića poučavao u Komletincima i zapravo ga »rodio« kao takvoga: odgojio mu smisao za folklorno blago. Upravo one godine kad je Karla Stručić na velikoj izložbi ručnih radova u Trstu 1882. god. dobio diplomu i srebrnu medalju za eksponate iz svoje župe Lovretić je otišao u bogosloviju. U Biskupijskoj tiskari u Đakovu objavio je četiri svoje knjige. Jedna od njih je brošura »Ujak Perica Rajkov«, Đakovo 1901., inače objelodanjena u časopisu »Na domaćem ognjištu« također g. 1901⁶².

Stjepan Marjanović (Slavonski Brod, 1802. - Slavonski Brod, 1860.), slikar i pisac. Najproduktivniji i najraznovrsniji pisac osječkoga ilirskog literarnog kruga. Osnovnu školu je završio u Brodu, gimnaziju u Osijeku. Bogoslovske studije dovršio je u Đakovu. Svećenik od 1826. Poznat je u našoj svjetovnoj književnosti kao pjesnik »Vitija« I-III, Pečuh 1835.-1840.⁶³. Bio je

59 Antun RADIĆ, *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. II., JAZU, Zagreb, 1897., 1-88. Usp. također Martin GRGUROVAC, *Rukopisne zbirke slavonskih etnografa u fondu odbora za narodni život i običaje JAZU u Zagrebu u Đakovački vezovi, jubilara revija 1967-1991*, str. 28.

60 Ferdo GERSTNER, *Bilješke iz župe andrijevačke*, rukopis, u posjedu autora ovog prikaza, priprema se za tisak.

61 I rad drugih naših etnologa i etnografa ostao je isto tako anonimn i nepoznat. Usp. Marko LANDEKA, *Doprinos Mijata Stojanovića razvoju hrvatske etnografije u Đakovački vezovi, prigodna revija 1982*, str. 20-22.

62 Jedini dosad poznati primjerak posjeduje knjižnica Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu.

63 Krešimir PAVIĆ, *Književni rad Stjepana Marjanovića u Stjepan Marjanović (1802-1860), Slikarstvo i književni rad povodom 150-godišnjice ilirizma*, katalog izložbe u Galeriji likovnih umjetnosti, Osijek lipanj-srpanj 1885., str. 3-24. U katalogu izložbe navedena je bibliografija radova Stjepana Marjanovića, str. 25-28 i literatura o Stjepanu Marjanoviću, str. 29-30. Tu je također njegov curriculum vitae, zatim prilozi: Branka BALEN, *Slikarstvo Stjepana Marjanovića*, str. 39-43. Bibliografiju vidi: Marin SRAKIĆ, *nav. dj.*, br. 1038-1041, 1134-1138. Potpune Marjanovićeve bibliografije nemamo. Stalno nailazimo na nešto nepoznato. Usp. Rastislav DRLJIĆ, *Jedno neobjuljeno djelo slavenskog književnika Stjepana Marjanovića - Brođanina u Napredak, hrvatski narodni kalendar 1942.*, str. 167-173. O Marjanoviću vidi: Georgije JAKŠIĆ, *Ilirski književni krug u Osijeku u Zborniku Pedagoškog fakulteta u Osijeku*, 1/1978, str. 197-212.

neko vrijeme kapelan u Brodu i Andrijevcima (1835.-1837.)⁶⁴ i župnikom u Lev. Varoši (1846.-1851.), Račinovcima i Novom Slankamenu. Kao slikar bio je samouk. Radio je u ulju (Sv. Nikola, nalazi se u župnoj crkvi u Slankamenu; autoportret) i umnažao perom neke engleske gravire daktičkog sadržaja⁶⁵. Suradivao je u »Danici«, »Bačkoj vili«. Pisao je igrokaze. Istaknuo se kao ilirski preporoditelj i animator kulturnog života u nacionalno ugroženoj Slavoniji⁶⁶.

Đuka Marić (Berak 1913 -), pjesnik. Pohađao je gimnaziju u Osijeku, zatim Travniku i Zagrebu, teologiju u Đakovu. Diplomirao na Bogoslovskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Dopršio studij istočnog bogoslovlja u Rimu s doktoratom 1942. Neko vrijeme djeluje kao kapelan u Semeljcima, Đakovu, Novom Slankamenu, zatim u Đakovu. U Zagrebu kao pomoćnik generalnog duhovnika Velikoga križarskog bratstva 1939. Profesor je na đakovačkoj Bogosloviji u vrijeme II. svjetskog rata. Poslije robije opet profesor na Bogosloviji u Đakovu. Od 1951. župnik u Otoku, Valpovu, Zemunu i Vinkovcima. Kao umirovljeni župnik ostao je u Vinkovcima. Sad živi u Zagrebu. Poeziju je počeo pisati veoma rano. Objavio je prvu pjesmu u »Travničkom smilju«. Kasnije se javlja različitim prilozima u almanahu »Selo - grad«, u »Narodnoj Obrani« koja se od 1935. naziva »Hrvatska Obrana«, u »Glasniku«, »Križaru«, »Nedjelji«, »Bogoslovskoj smotri«, »Vrtiću«, »Za vjeru i dom«, »Vjesniku biskupije đakovačke«, itd. Objavio je zbirku pjesama »Blagdani duše«⁶⁷. Aktivno je sudjelovao u pjevačkom društvu »Preradović« u Đakovu. Glazbeno nadaren bio je neko vrijeme zamjenikom regensa i nakon Ivanišića regens zbora đakovačke katedrale. Poznata je njegova pjesma u stilu litanija »Zemunskoj Gospi«, koju je za pučko dvoglasno pjevanje skladao Stjepan Lovrić. Marićevi radovi, pogotovo glazbeni, još nisu sakupljeni ni obradjeni⁶⁸.

Pavao Matijević (Malo Nabrđe, 1896. - Osijek, 1960.), pripovjedač, pučki pisac. Gimnaziju je pohađao u Osijeku, bogoslovlje u Đakovu od 1915. do 1919. Zaređen za svećenika 1919. Kao svećenik službovao je u Semeljcima, Gundincima, Tovarniku, Sotu i Tompojevcima, Nijemcima, Slav. Brodu, Vinkovcima, Velikoj Kopanici i Osijeku - Donjem gradu (1948.-1960.). Pisati

64 Župnik andrijevački Ferdo GERSTNER, *Bilješke iz župe andrijevačke* (rukopis), na str.99-100 pišući o kapelanu Marjanoviću ističe kako je on prvi u maticama i drugim knjigama pisao slovo mjesto ch. Služi se dakle gajicom, dok njegov principal uvijek po starom. Iz Donjih Andrijevac je on poslao jedno pismo Ljudevitu Gaju 30. lipnja 1836. gdje se potpisao: »Svim ostajem Vaš novi prijatelj Stêpan Marianović, drugačie: Savo - Radislav Domorodčević. Ilir rodom iz Broda Slavonskoga!»

65 Josip MATASOVIĆ, *Slikarije Stjepana Marjanovića u Narodna starina* 1(1922),259-282.

66 Milorad ŽIVANČEVIĆ - Ivo FRANGEŠ, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 4, Zagreb, 1975., str. 163.

67 Đuka MARIĆ, *Blagdani duše*, Vinkovci, 1986. Tu je na str. 115-118 objavljena bibliografija priloga iz periodičkih publikacija i pogovor urednika Đure Lončarevića o Mariću kao djelatnom umirovljeniku.

68 Zagreb, 1944., str. 241-283. Marin SRAKIĆ, *nav. dj.*, br. 1446-1448. 1478-1479.

počinje već od 1922. i to kao pučki pisac⁶⁹ crtice i pripovijetke iz seoskog života, igrokaze. Suradivao je u kalendaru »Danica«, časopisu »Obitelj« i dr. Napisao je i roman »Svijetom za srećom«, Đakovo, 1941. Zanimljivo je kako su se njegove povjesne crtice »Blagoslovljena Hrvatska«, Zagreb, 1941. skoro u isto doba pojavile početkom 1997. u pretisku kod dva različita izdavača, u Osijeku i Zagrebu, što samo svjedoči o njihovoj vrijednosti.

Antun Mihalić (Ilok 1786. - Petrovaradin, 1874.), prve je nauke stekao kod oca Bartola koji je bio upravitelj na Odescalchijevim posjedima. Školovan je u Mađarskoj: gimnaziju pohađa u Kaloči, filozofiju u Segedinu i Egru (1802.-1803.), te bogosloviju u Pečuhu i Pešti. Već kao đakon šk. god. 1808/1809. postavljen je za profesora dogmatike u Đakovu. Zaređen za svećenika 1809., a zatim odlazi u Peštu gdje 1811. postiže doktorat iz teologije. U sjemeništu je profesor šest školskih godina do 1814. kad cijeli profesorski zbor nije htio prihvatiti novu »školsku« uredbu, pa su svi smijenjeni. Tada Mihalić odlazi za kapelana u Rumu. Već 1815. postaje župnik u Petrovaradinu gdje ostaje do smrti. Postao je 1841. arhidakon Donjega Srijema. Bio je počasni član Teološkog fakulteta u Pešti. Umro je u Petrovaradinu 1874.

Bavio se književnim radom: okušao se u pjesmi, prevodenju i nekim problemima jezika⁷⁰. Svojim je materijalnim dobrima pomagao kulturne akcije pa je od 1845. »pravi utemeljitelj Matice ilirske«, čime je i djelom pokazao želju da se širi hrvatska pisana riječ i da se radi na dobro jezika. U literaturi je naime poznat zbog svoje prigodničarske pjesme »San u vrime svečanoga uvoda Pavla Sučića od Pačera«, Novi Sad, 1830., prigodom njegova uvođenja u posjed Bosanske i srijemske biskupije, gdje on želi da biskup Sučić ostvari davnu želju da se osnuje akademija, ili kako Mihalić kaže »učeno društvo«. Osnivanje su takvog društva predlagali ranije Karla Pavić i Adam Filipović. Antun Mihalić je prvi koji spominje Đakovo kao sjedište društva. Puno će još vremena proći da tu ideju ostvari 1866. jedan drugi đakovački biskup, i to Strossmayer, i to ne u Đakovu već u Zagrebu⁷¹. »Antun Mihalić

69 Po prvi put je znanstveno predstavljen našoj javnosti tek sad, prigodom 800. obljetnice spomena imena grada Osijeka. O njegovim književnim djelima i vrijednosti Matijevićeva umjetničkog rada, te njegovoj bibliografiji vidi: Ana PINTARIĆ, *Književni rad svećenika i pisca Pavla Matijevića* u VDSB 124(1996),708-715; isto također u *Književni Osijek*, (priredio Stanislav Marijanović), Osijek, 1996., str. 377-390. To je zbornik Znanstvenog skupa *Književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas* (Osijek, 12.-14. lipnja 1996.), prigodom 800. obljetnice prvog spomena imena grada Osijeka. U Osijeku kao višestoljetnom književnom središtu djeluju i svećenici formirani u đakovačkoj Bogosloviji. Govoriti npr. o ilirskom pokretu u Osijeku umnogome znači govoriti i o ilirskom književnom krugu u Đakovu.

70 Prevodio je s njemačkog i izdao četiri knjige propovijedi *Pridike i homilije za sve nedilje i svetkovine priko cile crkvene godine*, I - II svez. 1829., III-IV svez. 1830, Novi Sad. U rukopisu je ostalo njegovo djelo »*Regulae orthographicae illyricaе*«.

71 O svemu više vidi: Mato BATOROVIĆ, *Braća Mihalić pjesnici prigodničari u Đakovački vezovi, prigodna revija* 1989, str. 29-32.

jedan je od onih slavonskih pisaca koji su u teškim i za nacionalni kulturni život pa i za nacionalnu egzistenciju depresivnim vremenima s kraja 18. i početka 19. stoljeća, za vladavine Svete alijanse i Metternichova apsolutizma, s toplim rodoljubnim osjećanjima u hrvatskoj književnosti ne samo nastavljali tradiciju slavonskog književnog jezika, tako bogato procvjetao u djelima slavonskih pisaca 18. stoljeća kao što su Reljković, Kanižlić, Katančić, Ivanović i drugi, nego su taj jezik i dalje njegovali, usavršavali, "izvrstivali" sve do pred sam osvit ilirskoga prepорода⁷².

Josip Mirković (Ruščica, 1906. - ubijen 1945.). Realnu gimnaziju polazio je u Slav. Brodu i klasičnu u Travniku. Bogosloviju je završio u Đakovu. Zaređen za svećenika 1930. Diplomirao na Bogoslovskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1934. Kapelan u Srijemskoj Mitrovici, gdje je bio duhovnik kaznionice i honorarni kateheta. Zatim kapelan u Slav. Brodu, da bi već 1934. postao župnikom u D. Andrijevcima. Od 1937. je u Osijeku najprije kateheta na osnovnoj školi pa kasnije na muškoj realnoj gimnaziji i državnoj mješovitoj učiteljskoj školi. Mirković je bio urednikom književne i prosvjetne revije Pododbora Matice hrvatske u Osijeku »Hrvatski Sjever«. Prvi je broj izašao mjeseca srpnja 1944. U časopisu su objavljivani tekstovi domoljubnog sadržaja s nakanom da se pokaže kako su i slavonski Hrvati doprinosili hrvatskoj domovini ne samo u materijalnom pogledu, već i kulturnom životu cjelokupne Hrvatske. Objavio je jedinu zbirku pripovijedaka »Kroz naše selo«, Osijek, 1944⁷³. Jednu od tih pripovijedaka objavio je u prvom broju Hrvatskog Sjevera »Razstanak«.

Josip Miškatović (Cernik, 1836. - Zagreb, 1890.), ređen za svećenika 1859., odličan stilista, prevodilac iz slavenskih književnosti, osobito pripovjedaka J. Turgenjeva, i novinar. Bio je najprije kapelan u Osijeku, suplent u Osijeku i Zagrebu. Višu naobrazbu stekao je u Bonnu i Berlinu. Godinu dana predavao je u đakovačkoj Bogosloviji opću povijest (1865.). Bio je narodni zastupnik u Hrvatskom saboru. Uređivao je više časopisa: »Pozor«, »Zatočenik«, »Obzor«, »Ustav«, »Narodne novine«. U povijesti našeg novinarstva zauzima jedno od prvih mjesta. Razišao se sa Strossmayerom ne samo na političkom području. Napustio je svećeništvo⁷⁴.

Ilija Okrugić (Srijemski Karlovci, 1827. - Petrovaradin, 1897.), ilirac, pjesnik i dramski pisac, pravi poligraf. Gimnaziju je učio u Srijemskim

72 Jasna MELVINGER, *Frazeologija u djelu »Pridike i homilije za sve nedilje i svetkovine priko cile crkvene godine« slavonskog pret prepородnog književnika Antuna Mihalčića (1786-1874) u zborniku radova Peti znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, Osijek, 1991., str. 373-384.

73 Biografiju vidi u Stjepan KRPAN, *Zavičajnici, Portreti malo spominjanih, prešućivanih i zaboravljenih*, Slav. Brod, 1994., str. 173-180. Pretisak zbirke pripovijedaka objavljen je u popularnoj biblioteci SN »Privlačica«, Vinkovci: *Slavonica*, knj. 62., XIII. kolo: Josip MIRKOVIĆ, *Kroz naše selo*, Vinkovci, 1994. Bibliografiju Josipa Mirkovića za to izdanje priredio je Stjepan Krpan, a prikaz o djelu Vlasta RIŠNER, *Nit slavonska u djelu Josipa Mirkovića*.

74 Matija PAVIĆ, *nav. dj.*, str. 244-245.

Karlovcima, bogosloviju u Đakovu od 1842. Prvi Strossmayerov redeničnik. Bio je kapelan pa župnik po Slavoniji (Sarvaš, Lev. Varoš) i Srijemu (Petrovaradin, u tvrdi: 1866.-1897.) koji je on veoma volio. Zbog njegovih propovijedi na Tekijama zvali su ga »zlatoustim Srijemcem«. Još se po srijemskim crkvama, napose u Petrovaradinu, pjevaju nebrojene njegove pjesme. Neke od njih je i sam uglazbio⁷⁵. Njegova »Srijemska vila« puna je milih i srdačnih pjesama koje su ponukale glazbenike da ih uglazbe. Danas se mnoga od njih još rado pjeva a da pri tom nitko nema pojma kako su to Okrugičeve pjesme. I ne znajući za pjesnika i njegovo ime ljudi mu raznose slavu. Svoje prve radove počeo je objavljivati kao bogoslov u »Zori Dalmatinskoj«. Kasnije kao Strossmayerov sljedbenik isticao se ne samo kao književnik nego i javni radnik. Pisao je pjesme, pripovijesti, igrokaze i historijske rasprave u »Danici«, »Slavoncu«, »Dragoljubu«, »Podunavci«, »Naše gore listu«, »Glasonoši«, »Nevenu«, »Viencu« i »Arkivu za povjesnicu jugoslavensku«. Okrugičevi pučki »igrokazi« su mnogo i uspješno izvedeni na pozornicama većih i manjih gradova od Novog Sada i Beograda do Zagreba i Splita. Napose u Slavoniji. Koliko se naivnog i zabavjačkog elementa nalazi u njegovim folklorim igrokazima pokazuje činjenica da se komad »Sačurica i šubara« (Osijek, 1864.) održao na repertoaru diletantskih trupa sve dosad. Poznate su nadalje njegova »Šokica« (Zagreb, 1884.), »Grabancijaši« i tolike druge prigodnice⁷⁶. Jedna je od njih, »Sastanak vila na Velebitu, u Trnavi i Đakovu prigodom pedesetljetnog slavlja zlatne mise preuzvišenoga i presvietloga gospodina Josipa Jurja Strossmayera«, Đakovo, 1888. doživjela nesretnu sudbinu. Djelo je zaplijenjeno i uništeno. Sačuvao se samo jedan primjerak u knjižnici Bogoslovnog

75 Prigodom znanstvenog skupa u povodu 200. godišnjice rođenja teologa, glazbenika, književnika i književnog prevoditelja o. Marijana Jaića u Slav. Brodu 9. i 10. mjeseca studenog 1995. bivši petrovaradinski župnik Stjepan Sokolović održao je referat: »Jaićeva pjesmarica "Vinac" u Petrovaradinu«.

76 O Okrugičevim prigodnicama vidi više: Ružica PŠIHISTAL, *Pjesničke prigodnice Josipu Jurju Strossmayeru u Književni Osijek*, Osijek, 1996., str. 207-220. Od Okrugičevih pjesama su poznate: *Srijemska vila*, Osijek, 1863; *Srčanice glasinke*, Novi Sad, 1874; *Sveti Ivan Kapistran, pobjeditelj Turaka kod Biograda godine 1456*, Novi Sad, 1892. Drame: *Sačurica i šubara*, Osijek, 1864; *Grabancijaši ili Batine i ženidba*, Novi Sad, 1874; *Šokica*, Zagreb, 1884. U rukopisu su ostali igrokazi: *Varadinka Mara, Unjkava komedija i Piščeva kubura*. Literatura o Okrugiču: Jovan HRANILOVIĆ, *Ilija Okrugić Srijemac u Glas Matice hrvatske*, 1908, br. 19-20; F. MALIN, *Ilija Okrugić Sremac*, Letopis Matice srpske, 1927, 314, sv. 2. Matija PAVIĆ, *Ilija Okrugić u Hrvatska duša*, knjiga II, Zagreb 1923, str. 270-278; Milko CEPELIĆ, *Ilija Okrugić u GBBS 25(1897)104-105. Ilija Okrugić u Milan GRLOVIĆ, Album zaslužnih Hrvata XIX. st., sv. II.*; Ilija MARTINOVIĆ, *Ilija Okrugić - Srijemac (1827-1897) u Sveta Cecilija*, 48(1978)107-108. ISTI, *Ilija Okrugić - Srijemac u Tavelić 18(1978)22-23. Okrugičeva ostavština (127 rukopisa) nalazi se na čuvanju u Matici srpskoj u Novom Sadu. Vidi: Nikola BATUŠIĆ, *Ilija Okrugić u Pučki igrokazi XIX. stoljeća*, Biblioteka »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, ubuduće bit će citirano PSHK, knj. 36., Matica hrvatska - Zora, Zagreb, 1973., str. 117-130. ISTI, *Hrvatska drama 19. stoljeća*, Split, 1986., str. 427-446 s bibliografijom; »Sačurica i šubara ili Sto za jedana« pretiskana je i u popularnoj biblioteci SN »Privlačica« Vinkovci, u *Slavonica*, knj. 61., XIII. kolo. U enciklopedijskom izdanju »Hrvatsko narodno kazalište 1894-1969«, Zagreb, 1969. (ured. Pavao Cindrić) o Okrugiču nema spomena, ali se zato njegova djela još izvode u Beogradu i Novom Sadu.*

sjemeništa u Đakovu⁷⁷. Okrugić je i na znanstveno-povijesnom polju ponešto dao. Suradujući naime u Kukuljevićevom »Arkivu« iznosio je povijesne podatke o pojedinim srijemskim gradovima i mjestima. S osobitom toplinom napisao je svoju »Poviestnu crticu o postanku i razvitku Tekija« kraj Petrovaradina, a bio je suradnik Biskupijske tiskare u Đakovu.

Stanko Ovničević (Slavonski Šamac, 1808. - Osijek, 1849.), bogosloviju je završio u Đakovu. Zaređen je 1832. Svećeničku službu je vršio u Slankamenu, Nikincima, Otoku, Bošnjacima, Gradištu i Osijeku. U »Danici« mu je objavljena samo jedna pjesma »Moć vjere«⁷⁸ a jednu pjesmu »Najveća i najljepša krepost« u »Zori dalmatinskoj«. Kao pristalica ilirskog pokreta u Osijeku stalno se javljao obavještavajući kulturnu javnost o aktualnim kulturnim i političkim zbivanjima. Novinarstvom se bavio više od jednog desetljeća suradujući u »Narodnim novinama« i »Danici«. Nije on to bio po struci. Svojim je dopisima ipak pobudio zanimanje u Zagrebu za Slavoniju i Osijek. U doba najžešćeg nasrtanja Ugarske na Slavoniju isticao je kako su Slavonija i Osijek sastavni dio Hrvatske. U svojim dopisima Ovničević obavještuje čitatelje kako se u građanskim slojevima, svećenstvu i srednjoškolskoj mladeži rasplamsava duh ilirizma, pa ga možemo nazvati kroničarem osječkog ilirizma⁷⁹ i borcem za uvođenje hrvatskog jezika u javni život Osijeka.

Karlo Pavić (Tovarnik, 1779. - Đakovo, 1859.), profesor logike, metafizike i matematike u đakovačkom Liceju, župnik u Srijemskoj Mitrovici i Vinkovcima, zatim kanonik u Đakovu, opat, naslovni biskup. Objavio je petnaestak naslova raznog sadržaja. Najpoznatije mu je djelo »Politika za dobre ljude«, Pešta, 1821.

Matija Pavić (Đakovo, 1859. - Đakovo, 1929.), najznačajniji povjesničar Đakovačke i srijemske biskupije⁸⁰. Gimnaziju završio u Osijeku, teologiju u Đakovu i Beču. Zaređen je za svećenika 1882. Poslan u Beč na dalje školovanje. Profesor u bogosloviji 1883.-1895., župnik u Semeljima, 1895.-1911., kanonik 1911., generalni vikar 1920. Objavljivao je dragocjene historiografske rasprave, oko pedesetak članaka i recenzija, uglavnom u biskupijskom »Glasniku«: o đakovačkoj srednjovjekovnoj povijesti, o razdoblju poslije

77 O tome djelu kao raritetu i njegovoj jezičnoj strukturi na Prvom hrvatskom slavističkom kongresu u Puli od 19. do 23. rujna 1995. referirali su dr. Ana Pintarić i mr. Luka Marijanović. Za bibliografske podatke vidi Marin SRAKIĆ, *nav. dj.*, br. 1057; Krešimir PAVIĆ, *Povijest đakovačkih tiskara*, Đakovo, 1987., str. 32.

78 *Danica ilirska* 10(1844)13. i *Zora dalmatinska*, br. 26., 1844, str. 205. Pjesmu »Moć vjere« urednik Ljudevit Gaj nije slučajno stavio na naslovnu, prvu stranicu »Danice«, kad je ona zbog zabrane ilirskog imena nazvana »horvatska, slavonska i dalmatinska«.

79 Georgije JAKŠIĆ, *nav. dj.*, str. 207-211.

80 O Matiji Paviću se malo pisalo. Opširniji nekrolog objavio je Andrija SPILETAK, *Msgr. Matija Pavić u Narodna starina* 8(1929), 199-200. Vidi: Krešimir PAVIĆ, *Matija Pavić, historik dijeze u Đakovački vezovi, prigodna revija* 1977, str. 18.

Turaka i o đakovačkim biskupima. Objavio je studiju »Arijanstvo u Panoniji srijemskoj«, Đakovo, 1891. S Milkom Cepelićem objavio je doista monumentalnu knjigu »Josip Juraj Strossmayer«, Zagreb 1900-1904.⁸¹; zatim »Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806.-1906.«, Đakovo 1911. Knjiga je od velike važnosti za povijest đakovačkog školstva uopće a napose za povijest sjemeništa i bogoslovije. Isto tako, sasvim naravno, i za tematiku kojom se bavi upravo ovaj prikaz. Pisao je o hrvatskim književnicima Luki Botiću, Nikoli Tordinću⁸². O »Glasniku« je opširno pisao prigodom njegove 50. godišnjice. Kad se za »Glasnik« prigodom njegove jubilarne 125. godine napravi najavljena bibliografija »Glasnika«, vidjet će se koliko je Pavićeva znanstvenog rada razasuto po svim njegovim godištima.

Matija Petlić (Petrijevići, 1899. - Beograd, 1963.), profesor dogmatike na đakovačkoj Bogosloviji, kasnije beogradski župnik pa opet profesor u Đakovu. Kraće vrijeme bio je urednik novina »Narodna obrana«, glasila Hrvatske pučke stranke (1932.-1933.). List će 1935. promijeniti ime u »Hrvatska Obrana«.

Svetozar Rittig (Slav. Brod, 1873. - Zagreb, 1961.), povjesničar i politički radnik. Bogoslovlje je studirao u Sarajevu⁸³ i Đakovu. Zareden za svećenika 1895. Bio je članom Augustineuma u Beču do 1902. gdje je postigao doktorat teologije. Tajnik biskupa Strossmayera kroz neko vrijeme. Bio je profesor crkvene povijesti na Bogosloviji u Đakovu i na Bogoslovskom fakultetu u Zagrebu. Kasnije župnik najstarije zagrebačke župe sv. Marka u Zagrebu (od 1917.). Za II. svjetskog rata od 1943. aktivni sudionik NOP-a. Nakon oslobođenja ministar je u vladi NR Hrvatske i predsjednik vjerske komisije NRH. Budući da je aktivno sudjelovao u socijalističkoj vladi nerado je bio viđen od kolega svećenika. Nakon rata osnovao je Staroslavenski institut u Zagrebu (1952.) koji je donedavno nosio njegovo ime. Taj institut je zapravo nastavak nekadašnje Staroslavenske akademije u Krku. Bio je urednik »Katoličkog lista« u Zagrebu. Imenovan redovnim članom JAZU. Bavio se znanstvenim radom. Objavio je niz rasprava i studija iz crkvene povijesti: »Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju, sa osobitim obzirom na Hrvatsku«, I. sv. od 863.-1248., Zagreb, 1910. To je najbolje njegovo znanstveno djelo. Veoma je cijenjen i njegov »Martirologij srijemsko-panonske metropo-

81 Pretiskao ju je 1994. u svojoj biblioteci »U pravi trenutak« profesor Teologije u Đakovu dr. Ivan Zirdum. Knjizi je mana svakako što Cepelić i Pavić nisu navodili literaturu i izvore. Pisana je bez znanstvenog aparata. Kamo sreće da je barem za reprint bilo priredeno stvarno kazalo, bila bi od još veće koristi.

82 Npr. Matija PAVIĆ, *Ilija Okrugić u Hrvatska duša*, knjiga II, Zagreb, 1923., str. 270-280. On književnost nije proučavao sustavno već piše samo o književnosti u Slavoniji. Ističe se njegova studija: *Književna slika Slavonije u 18. vijeku* u GBBS 17(1889)86-89; 113-116; 124-125; 129-132; 138-140; 227-229. te *Književna slika Slavonije u prvoj polji 19. vijeka* u GBBS 17(1889)244-246; 250-251.

83 Pero SUDAR, Franjo TOPIĆ, Tomo VUKIČIĆ (uredili), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890-1990*, Sarajevo - Bol, 1993., str. 38-39 i 464.

lije« (1911.-1912.). U mladosti je pisao novele i pripovijetke iz narodnog života. Objavljene su u »Vijencu«, »Prosvjeti« i drugdje. Njegov beletristički rad nije dovoljno proučen. U Đakovu je bio predsjednikom pjevačkog društva »Sklad«, odnosno »Preradović«, 1904.-1910⁸⁴.

Ivan Rogić (Tomašanci, 1900. - Đakovo, 1968.), profesor crkvenog prava, povjesničar umjetnosti. Gimnaziju je završio u Osijeku, bogosloviju u Đakovu 1921. Svećenik od 1922. Na studiju u Rimu 1924.-1926., kanonik 1944. Podupirao je rad hrvatskoga pjevačkog društva »Sklad« - »Preradović« u Đakovu. Bio mu je potpredsjednikom 1930, tajnikom 1931. Osim djela iz kanonskog prava pisao je radove iz teologije⁸⁵, povijesti Crkve, društvenih znanosti, ekonomije, svećeničkog odgoja i povijesti umjetnosti. U kulturnoj povijesti Đakova ostavio je traga pišući o đakovačkoj katedrali⁸⁶ kao jedan od njenih najboljih poznavatelja i pravi esteta. Sudjelovao je u građenju i obnavljanju crkava i drugih crkvenih objekata u vrijeme kad to školovani arhitekti nisu smjeli ni htjeli.

Rudolf Schütz (Budimpešta, 1907. - Đakovo, 1960.), profesor biblijskih znanosti od 1933. do smrti. Od 1937. upravitelj Biskupijske tiskare u Đakovu. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je u Osijeku, posljednja dva razreda i maturu položio u Zagrebu. Teologiju je studirao u Strassbourgu, gdje je doktorirao dizertacijom »Les idées eschatologiques du livre de la Sagesse«, Osijek, 1935. Na Biblijskom fakultetu Papinskog biblijskog instituta u Rimu (1930.-1933.) postigao je licencijat iz biblijskih znanosti. Osim stručnih teoloških knjiga objavljivao je članke u mnogim vjerskim listovima⁸⁷. Urednik je bio »Hrvatske obrane«, direktor »Hrvatskog glasa« u Zagrebu. Objavio je članak »Naša tiskara i naša štampa«⁸⁸ u kojem iznosi veoma moderna shvaćanja o novinarstvu. Suradnik je »Hrvatske enciklopedije«. Njegova je zasluga što su romani koji su prije bili objavljeni u novinama »Hrvatska

84 O njegovoj političkoj djelatnosti vidi: Ćiril PETEŠIĆ, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941-1945*, Zagreb, 1982., 130-154. Njegove biografije: Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Ritig, Svetozar*, u *Enciklopedija Jugoslavije* 7, Zagreb, 1968, str. 83-84. Vjekoslav ŠTEFANIĆ, u *Slovo*, Zagreb, 1962., br. 11-12, str. 5-12. Nije li možda upravo pismo dr. Rittiga upućeno pjevačkom društvu »Preradović« u Đakovu prigodom njegove 75. obljetnice, a objavljeno u Mato HORVAT, *Spomenica hrvatskog pjevačkog društva »Sklad« - »Preradović« u Đakovu 1863-1939*, Đakovo, 1939, str. 390-393, barem neizravno uticalo na pokretanje svećanih narodnih igara Slavonije i Baranje 1967. poznatih pod nazivom »Đakovački vezovi«, kao smotre izvorne stare slavonske i baranjske nošnje, pjesama, igara i narodnih običaja?!

85 Životno mu je djelo *Inkorporacija svećenika u Kristovo otajstveno Tijelo*, Đakovo, 1966.

86 Ivan ROGIĆ, *Naša katedrala*, u Mato HORVAT, *nav. dj.*, str. 9-16. Ivan ROGIĆ, *Katedrala u Đakovu*, Đakovo, 1932. O dr. Ivanu Rogiću svoj diplomski rad na VBS-i u Đakovu izradio je Tomislav Ćorluka 1993.

87 Marin SRAKIĆ, *nav. dj.*, br. 144-153. O dr. Rudolfu Schützu diplomski rad priprema student Teologije u Đakovu Tomislav Kovačić. O romanima knjižnice »Hrvatske Obrane« vidi: Krešimir PAVIĆ, *Povijest đakovačkih tiskara*, Đakovo, 1987., str. 42. Vidi nekorolog *Profesor dr Rudolf Schütz u VBDS* 13(1960), str. 128-131.

88 Rudolf SCHÜTZ, *Naša tiskara i naša štampa*, u *GBBS* 66(1938), 131-133.

Obrana« pretiskani u knjige novopokrenute »Knjižnice Hrvatske Obrane«. Tiskano je ukupno pet romana u brižljivo dotjeranom hrvatskom prijevodu: Dolores VIESER, Mali pjevač, Đakovo, 1938.; Rene BAZIN, Magnifikat, Đakovo, 1939.; Josip VRANA, Gradimo novu kuću, Đakovo, 1940.; i Franz WEISER, Tajni savez, Đakovo, 1940. i posljednji Herman SKOLASTER; Sestra Beata, Đakovo, 1940. Knjižnica se zbog rata ugasila. Nesumnjivo je da je prof. Schütz suradnjom u novinama promicao javne, kulturne i društvene, opće narodne interese u Đakovu i okolici.

Ivan Sečkar (Rajevo Selo, 1892. - Đakovo, 1962.), profesor, publicista. Gimnaziju je polazio u Sarajevu, Vinkovcima i Osijeku. Bogosloviju je pohađao u Budimpešti (1911.-1915.), zaređen za svećenika u Đakovu 1915., na studiju u Beču (1915.-1918.). Kapelan u Babinoj Gredi, Rumi i Starim Jankovcima. Prebendar od 1919., kanonik od 1930. Uređivao je »Đakovačke pučke novine« (1922.-1923.), glasilo Hrvatske pučke stranke. Suradivao je u osječkoj »Hrvatskoj Obrani«, zgrebačkoj »Hrvatskoj straži« i drugdje. Profesor povijesti na Bogosloviji u Đakovu (1944.-1962.). Poslije II. svjetskog rata uređivao je novine »Istina« što ih je izdavao Biskupski ordinarijat u Đakovu. Broj 9. do 16. tiskani su na pakpapi, dok konačno ta »Istina« 12. svibnja 1946. nije zamuknula pred nekim drugim »istinama«.

Ivan Stanković (Đakovo, 1810. - Đakovo, 1844.), jedan od značajnijih đakovačkih iliraca. Bio je prijatelj Jurja Tordinca. Studirao je na Bogosloviji u Đakovu od 1827., a u Pešti od 1829. Kao doktor filozofije i teologije postao je profesorom u sjemeništu od 1833⁸⁹. U »Danici ilirskoj« objavio je dvije pjesme i jedan veći članak. U njenom prvom godištu⁹⁰ objavio je dulju pjesmu »Uzdisi vile Slavonkinje« napisanoj starom slavonskom grafijom i ikavicom. Dopisivao se i prijateljvao s Gajem, Vrazom, Tordincem i drugima. Prerana smrt spriječila ga je da ne učini više.

Jakov Stojanović (Osijek-Donji grad, 1846. - Vinkovci, 1910.). Pučku školu i gimnaziju pohađao je u Tvrđi. U đakovačko sjemenište ulazi 1858. Svećenik od 1864. Nakon završenih bogoslovskih studija u Đakovu studirao je u Beču i boravio u bečkom Augustineumu. U Đakovu je predavao biblijske znanosti (1868.-1873.), kasnije moralnu i pastoralnu teologiju (1873.-1881.). Od 1861. je pristalica biskupa Strossmayera i Račkoga, veliki pobornik je za glagoljicu⁹¹, a poslije postaje Strossmayerovim ogorčenim protivnikom⁹². Još kao klerik bio je vrlo aktivan u Zboru duhovne mladeži đakovačke. Prijatelje-

89 Više o njemu: Matija PAVIĆ, nav. dj., 175-176.; Krešimir PAVIĆ, Đakovački ilirac Ivan Stanković, u *Đakovački vezovi, prigodna revija* 1983., str. 31-32.

90 *Danica ilirska* 1(1835), 29-30.

91 Ilija MARTINOVIĆ, *Slava va višnjh Bogu*, u *Godišnjak* 13(1995), 154-157.

92 Jakov STOJANOVIĆ, *Ružice i trnje (iz života dekana Stojanovića)*, pokupio: prof. Matiša Stojanović, Knjigotiskara Franje Rulica, Naslj: Mirko Kos i dr., Zagreb, 1910; Marin SRAKIĆ, *Jakov Stojanović: Iz života u bogoslovnom sjemeništu u Đakovu*, u *Croatia Christiana Periodica* 14(1991), 25, 126-132.

vao je s Franom Kurelcem i Konstantinom Miladinovim, koji je neko vrijeme boravio u đakovačkom sjemeništu⁹³. Stojanović je s Aleksandrom Tomićem, bratom književnika Josipa Eugena Tomića, uredio biskupijsku i sjemenišnu biblioteku (1876.) i sastavio inventarne knjige. S Tomićem je radio na novom biskupijskom »Obredniku«, Zagreb, 1878. Odlučno je zastupao prijedlog biskupa Strossmayera da se osnuje jedno skupno sjemenište s bogoslovskim fakultetom u Zagrebu (1877.). Napisao je jednu knjigu za pučko prosvjeđivanje⁹⁴.

Josip Juraj Strossmayer (Osijek, 1815. - Đakovo, 1905.). Biskup bosanski i srijemski, 1850.-1905. Studira u Đakovu, Pešti i Beču. Sreća je bila što je u teškim vremenima za Đakovačku i srijemsku biskupiju biskupom postao domaći sin, iskreni ljubitelj svoga naroda, pronicljivi i svestrano obrazovani Strossmayer. Veoma je dobro poznao ne samo domaće prilike, već i svjetske, napose u germanskom svijetu. Kad je postao biskupom, uložio je sve sile, ne žaleći truda i sredstava, da narod prosvjetom privede slobodi. Sve što je bilo u njegovoj moći učinio je za vjeru i domovinu⁹⁵.

On je u prvome redu bio biskup, pastir svoje biskupije, a tek onda graditelj i mecena. Bio je to čovjek koji je i politički djelovao tako što je kao duhovni vođa Narodne stranke u Hrvatskoj prilagodio ideju ilirizma zahtjevima svoga vremena i iskustvima druge polovice 19. stoljeća⁹⁶. Koliko se brinuo za prosvjetu i kulturu pokazuje i to, što je došavši prvi put u Rim 1859., znatno povećao zakladu Kaptolu sv. Jeronima i izričito je zaželio da se u domu sv. Jeronima »podigne kolegij mladića koji bi u Rimu učili filozofiju i teologiju, a neki od njih umjetnost i slobodne znanosti, da, vrativši se u domovinu, ovdje šire pravi, na samome izvoru u Rimu crpljeni, duh katolički«⁹⁷. U Đakovu je otvorio Kolegij sv. Bonaventure za franjevce iz Bosne (1853.-1876.) za odgoj franjevačke redovničke mladeži⁹⁸.

Adam Sukić (Osijek, 1794. - Đakovo, 1862.). Kao svećenik bio je na raznim mjestima, među ostalim župnik u Klakaru i Osijeku I. U Osijeku je

93 Krešimir PAVIĆ, *Biskup Strossmayer i Konstantin Miladinov*, u *Đakovački vezovi, jubilarna revija 1967-1976*, str. 30-31.

94 Jakov STOJANOVIĆ, *Prva i najveća škola: uči i poznaj samoga sebe*, Vinkovci, 1908., O njoj je izrečen veoma nepovoljan sud. Vidi: GBBS 37(1908),170.

95 Među brojnim člancima o Strossmayeru vidi osobito sintetski članak: Andrija ŠULJAK, *Godina jubileja biskupa Josipa Jurja Strossmayera*, u *Đakovački vezovi, prigodna revija 1995.*, str. 5-9., gdje se vrednuje sav Strossmayerov rad za domovinu i domovinsku Crkvu; ISTI, 175. *obljetnica rođenja biskupa Josipa Jurja Strossmayera (1815-1990.)*, u *Godišnjak* br. 8(12) za 1990. godinu, Vinkovci, 1991., str. 31-40., ISTI, *Il vescovo J. J. Strossmayer e il Concilio Vaticano I.*, Đakovo, 1995. Usp. *Josip Juraj Strossmayer*, u Milan GRLOVIĆ, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća, II.*

96 Josip Juraj STROSSMAYER, *Govori*, SN »Privlačica«, Vinkovci, 1994. Tu je uz članak Stane Vukovac o Strossmayeru donesen izbor iz veoma bogate literature o Strossmayeru.

97 Matija PAVIĆ, *nav. dj.*, str. 261.

98 Usp. Matija PAVIĆ, *nav. dj.*, str. 267-280; Marko KARAMATIĆ, *Franjevci Bosne Srebrenice u vrijeme austrougarske uprave 1878-1914*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 1992., str. 75-77; ISTI, *Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu (1853.-1876.)* u *Diacovensia* 3(1995),201-209.

kao gornjogradski župnik bio u uporišnoj jezgri ilirskog pokreta, pa je 1848. godine jedva izvukao živu glavu zbog svojih prohrvatskih nastupa. Strossmayer ga je zbog toga imenovao rektorom đakovačkog sjemeništa u vrijeme apsolutizma (1851.-1860.). Bio je i član Hrvatskog sabora 1848. Kasnije kanonik i opat.

Janko Tombor (Žilina u Slovačkoj, 1825. - Đakovo, 1911.). Nalazi se u centralnom sjemeništu u Pešti (1844.-1846.) kao klerik banjsko-bistričke biskupije, od 1846. u đakovačkom sjemeništu u trećoj godini. Primljen u đakovačko sjemenište zagovorom profesora Topalovića i Strossmayera. Zaređen je 1848. Kao mladi svećenik surađivao u »Danici«, »Katoličkom listu«, »Nevenu« i »Dragoljubu« pjesmama i pripovijetkama. 1862. nakon službe propovjednika stolne crkve u Đakovu primio je župu u Erdeviku, od 1875. do 1905. župnik u Piškorevcima. Od 1867. do 1878. bio je narodnim zastupnikom u hrvatskom i peštanskom saboru. Jedan je od najboljih hrvatskih pisaca za apsolutizma⁹⁹. Tomborove pjesme i pripovijetke nikada nisu pretiskane u posebnim knjigama. Zastupljen je u biblioteci »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, knj. 29: »Hrvatski narodni preporod, II - Ilirska knjiga«, 383-400. Tu je uz životopis donesena književna značajka i literatura o njemu. Značajan je napose za stvaranje književne publike u vrijeme koje je bilo teško za hrvatski narod.

Aleksandar Tomić (Požega, 1841. - Velika Kapanica, 1892.), književni prevodilac. Bio je rođeni brat književnika Josipa Eugena Tomića. Na Bogosloviji u Đakovu bio je profesor opće povijesti i grčkoga jezika, prebendar i aktuar u biskupskoj kancelariji (1866.-1879.). Bavio se književnim radom. Svoje priloge objavljivao je u raznim glasilima: biskupijskom »Glasniku«, »Vijencu«. Prevodio je s poljskog, ponajviše Poljaka J. Kraševskoga. Kasnije je bio imenovan župnikom u Velikoj Kapanici¹⁰⁰.

Mato Topalović (Zdenci, 1812. - Gradište, 1862.), znameniti, najvatreniji i najiskreniji pobornik ilirstva, književnik. Pravi rodoljub, preporoditelj u Slavoniji. Gimnaziju polazi u Vinkovcima. Bogosloviju u Đakovu i centralnom sjemeništu u Pešti gdje je upoznao Frana Kurelca. Od 1833. u Pazmaniju u Beču do 1837.¹⁰¹ gdje je upoznao Ljudevita Gaja i neke druge. Školski je drug i uz Franju Račkog najbolji prijatelj biskupu Strossmayeru, pouzdani i odani sudionik prvih biskupovih namjera o pozivu Bošnjaka u Đakovo. Gaja je savjetovao da u svoj pravopis i hrvatsku književnost uvede štokavštinu, što je on i učinio. Kao što je Vjekoslav Babukić prvi bio učitelj hrvatskoga jezika

99 Nikola ANDRIĆ, *Pod apsolutizmom*, Matica hrvatska, Zagreb, 1906., 55-62. Vidi napose: Mate ŠIMUNDIĆ, *Slovak Janko Tombor - hrvatski književnik*, u *Đakovo i njegova okolica*, Sv. 2, Zbornik Muzeja Đakovštine, Đakovo, 1982., str. 79-91. O svećeniku ilircu Janku Tomboru diplomski je rad 1996. na Teologiji u Đakovu izradio Krunoslav Boras.

100 Matija PAVIĆ, *nav. dj.*, str. 245-246.

101 O njegovu boravku u Pazmaniju u Beču, školovanju, zauzetosti za »ilirstvo« vidi: Matija PAVIĆ, *nav. dj.*, str. 182-183.

u Zagrebu, tako je na đakovačkoj Bogosloviji prvi učitelj hrvatskog jezika bio Mato Topalović već 1845. Poslije ređenja 1837. bio je neko vrijeme vojni svećenik u Veroni u Italiji, kapelan u Odvorcima, Trnavi, Nuštru, Vinkovcima i Osijeku. U Italiji je zbog političkog sukoba sa zapovjednikom pukovnije grofom Radetzkyom 1850. ostao bez službe. Strossmayer ga je kao mladi biskup pozvao opet na službu profesora u sjemeništu (1850.-1855.). Tu je predavao filozofiju, hrvatski jezik, biblijske znanosti, crkveno pravo i crkvenu povijest. Zbog nastalog apsolutizma Topalović se u javnosti slabo javlja. Župnik je u Gradištu od 1855. do smrti. Pokopan je u Gradištu u grobnici koju mu je dao sagraditi sam Strossmayer.

Pisao je patriotske pjesme u duhu ilirizma. Jedan je od revnih suradnika »Danice«. Objavio je nekoliko knjiga. Zanimljivost je to što je on 1841. objavio »Tri pokorne pjesmice za duhovnu zabavu¹⁰²« i to kao prvu knjigu u Slavoniji tiskanu Gajevom grafijom¹⁰³. Odmah potom tiskao je zbirku narodnih pjesama »Tamburaši ilirski«, Osijek, 1842. Zbirku je kritizirao u »Kolu« Stanko Vraz, a Topalović mu je odgovorio u svojoj knjizi »Odziv rodoljubnog srca«, Osijek, 1842, u zbirci vlastitih stihova, nekih prigodnica i proze¹⁰⁴. To je prva književna polemika u nas¹⁰⁵. Danas se s pravom može govoriti o ilirskom književnom krugu četrdesetih godina prošloga stoljeća formiranom upravo oko Mate Topalovića i Jurja Tordinca. Topalović je pomagao narodni preporod i požrtvovno radio u tom duhu u Slavoniji. Čak je raspačavao knjige i prikupljao pretplatu za knjige i časopise. Kao vatreni ilirac samoprijegorno je tražio nove kupce¹⁰⁶. Još i danas je poznata njegova pjesma koja je uglazbljena »Mi smo braćo«¹⁰⁷ kao i druga »Čvrsto stoji ko klisura«. Bio je i narodni zastupnik u Hrvatskom državnom saboru.

102 Marin SRAKIĆ, *nav. dj.*, br. 1089-1096. Topalovićevu bibliografiju pjesama kao i literaturu o Topaloviću vidi: Dionizije ŠVAGELJ, *O, slatko je svom rodu služiti (Topalovićev jubilej uz 120-godišnjicu Matice hrvatske)*, u *Godišnjak*, br. 2, Vinkovci 1963., str. 31-44. Usp. Slavko JEŽIĆ, *Ilirska antologija*, Zagreb, 1934., str. 238-239; Jakša RAVLIĆ, *Mate Topalović, u Hrvatski narodni preporod II*, PSHK, knj. 29., Zagreb, 1965., 39-41.

103 Krešimir PAVIĆ, *Grafijsko-pravopisna problematika u djelu Mate Topalovića*, u *Županjski zbornik*, br. 6, Županja, 1979., str. 120-131. Zlatko VINCE, *Grafijsko-pravopisna pitanja pretpreporodnog i preporodnog doba u Slavoniji*, u *Prvi znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, Osijek, 1970., str. 773-810.

104 Krešimir PAVIĆ, *Dva Topalovićeva pisma Stanku Vrazu (uz 150-tu obljetnicu Ilirskog pokreta)*, u *Godišnjak*, br. 10, Vinkovci 1985., str. 61-69.

105 Krešimir PAVIĆ, *Mato Topalović, u Đakovački vezovi, prigodna revija 1974*, str. 25; Krešimir PAVIĆ, *Prva polemika u preporodnoj hrvatskoj književnosti*, u *Vijesti, godišnjak Muzeja brodsčkog Posavlja*, br. 4, Slavonski Brod, 1984., str. 78-80.

106 Krešimir PAVIĆ, *Knjižare u Đakovu do II. svjetskog rata*, u *Đakovački vezovi, prigodna revija 1987.*, str. 45-47.

107 U svoju zbirku *Lijepa naša, hrvatske rodoljubne popijevke i pjesme*, Zagreb, 1991., uvrstio ju je Josip Bratulić. U popratnoj napomeni uz pjesmu on piše: »Pjesmu Mi smo braća ispjevao je Mato Topalović (1812-1862) a uglazbio Mijo Hajko (1841) u vrijeme kad hrvatsko ime zamjenjuje ilirsko. Hajko je napisao nekoliko zborova, namjenjenih studentima "crne škole", tj. bogoslovima zagrebačkog sjemeništa koji su živo sudjelovali u društvenim i političkim gibanjima u XIX st.«. Na toj, i na sličnim pjesmama, odgajale su se brojne hrvatske generacije. Budila je svijest, podizala ponos, utvrđivala nadu i poticala otpor nepravdi i tuđinu. O Topaloviću vidi veoma lijep prikaz: Milan GRLOVIĆ, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća, II*.

Značajan je bio Topalovićev pokušaj pokretanja književnog časopisa u Osijeku »Jeka od Osijeka« koji, premda oglašen, nikada nije ugledao svjetlo dana zbog uskrate dopuštenja za izlaženje od mađarskih vlasti¹⁰⁸. O Topaloviću je pjevao sam Preradović, kako je revnujući proslavio domovinu »slovom, perom i svetim razpelom«¹⁰⁹. Topalović je svojim literarnim ostvarenjem prešao granicu osrednjeg i zauzeo značajno mjesto u povijesti hrvatske književnosti ilirskog perioda.

Juraj Tordinac (Đakovo, 1813. - Đakovo, 1893.), pjesnik. Gimnaziju je polazio u Vinkovcima, bogosloviju završio u Đakovu. Zaređen 1836. Prijatelj Strossmayeru i Topaloviću još iz sjemenišnih dana. Najprije je bio kapelan u Svilaju, Podcrkavlju, Velikoj Kopanici, u Osijeku u Tvrdi, te u Donjem gradu (1842.-1848.). Tu mu je župikom bio istaknuti ilirac Adam Sukić. Tordinac kao istaknuti ilirac zajedno s njime morao se maknuti pred Mađarima iz Osijeka zbog raznih protunarodnih sukoba i pobjeći u Đakovo¹¹⁰. Od 1850. do 1854. bio je prvi Strossmayerov tajnik. Župnik je u Slav. Brodu 1854.-1856. kad postaje ravnateljem biskupske kancelarije. Od 1865. kanonik i rektor sjemeništa u Đakovu gdje se istaknuo kao vrijedan i dobar organizator prilikom izgradnje đakovačke katedrale.

On i njegov prijatelj prof. Ivan Stanković bili su prvi Đakovčani koji su bili suradnici Gajeve »Danice« u kojoj Tordinac od 1835. do 1842. objavljuje šesnaest pjesama. Pisao je nježne pjesmice, najviše kao kapelan u Podcrkavlju gdje je pokopan Vid Došen. Prvi put se 1835. javio u »Danici« pjesmom »Slavonija sestram« kojom poziva da se oko Zagreba okupe sve hrvatske pokrajine. Potpisivao se otad pseudonimom »Ilir iz Slavonije«. Tordinčevi su stihovi pod utjecajem njemačke klasične poezije i naših renesansnih pjesnika. Ono što je izvorno njegovo više je izraz rodoljubnih nastojanja nego vlastitih umjetničkih mogućnosti¹¹¹. Poznata je Tordinčeva rado pjevana pjesma »Moja domovina«, poznatija po početnom retku »Gdje ptičice miloglasnim glasom pjevaju«, koja je ušla u sve antologije hrvatskoga jezika, i davorija »Oj Hrvati i Slavonci!«. On je bez sumnje jedan od manje značajnih đakovačkih pisaca¹¹². U biskupijskom »Glasniku« objavio je tek nekoliko prigodnih pjesama. Književnošću se bavio do 1842. Premda je još dugo živio, nije se

108 Usp. Vesna BURIC, *Prvi pokušaji književnog i kulturnog udruživanja u Osijeku*, u *Radovi centra za znanstveni rad Vinkovci*, knj. 3., Vinkovci, 1975., str. 300-308; Dionizije ŠVAGELJ, *Nastojanja oko osnutka znanstvenog i književnog društva u Slavoniji*, u *Zbornik Đakovštine I.*, JAZU, Zagreb, 1976., str. 441-448.

109 Matija PAVIĆ, *nav. dj.*, str. 233. Biografiju vidi: Stjepan KR PAN, *Zavičajnici, Portreti malo spominjanih, prešućivanih i zaboravljenih*, Slav. Brod, 1994., 23-29.

110 Matija PAVIĆ, *nav. dj.*, str. 303-304.

111 O Tordinčevu stvaralaštvu i motivima rodoljubive poezije: Marko LANDEKA, *Poezija Jurja Tordinca*, u *Đakovački vezovi, prigodna revija* 1983, str. 28-30.

112 Za njega će se reći da je »književni epigon«. Uvršten je u antologiju *Hrvatski narodni prepород, II.*, PSHK, knj. 29., Zagreb, 1965., str. 99-106., poznat kao najbolji slavonski pisac davorija. O tome više vidi Ružica PŠIHISTAL, *Pjesničke prigodnice Josipu Jurju Strossmayeru*, u zborniku *Književni Osijek*, Osijek, 1996., str. 208, bilješka 7.

javljao u javnosti. Jedan je od rijetkih ilirskih pjesnika koji nema svoje objavljene zbirke. Zaslužan je za osnivanje hrvatske čitaonice u Osijeku 1843. koja je odigrala snažnu ulogu u okupljanju pravih rodoljuba¹¹³.

Nikola Tordinac (Đakovo, 1858. - Gleichenberg, 1888.), pripovijedač hrvatskoga realizma, folklorni pisac poput Lovretića i neumorni animator književno-etnografskog djelovanja Zbora đakovačke kao i Zbora redovničke mladeži bosanske u Đakovu. Gimnaziju je polazio u Vinkovcima, licej i bogosloviju završio u Đakovu. Zaređen za svećenika 1883. Bio je kapelan u Ivankovu, zatim kateheta u mitrovačkoj realci. Potom na studiju u Rimu na Institutu sv. Apolinra za kanonsko pravo. Zbog bolesti nije dovršio studija. U Đakovu je bio profesor latinskog jezika i filozofije. Još za gimnazijskih dana prijateljevao je s Josipom Kozarcem¹¹⁴. Najznačajniji i najtalentiraniji književnik đakovačkoga kruga. Budući da je mlad umro od sušice, ne navršivši ni tridesete godine života, u vrijeme kad je tek trebao stvarati, nije dospio stvoriti zrelija umjetnička djela. Zadužio nas je i onim što je od njega ostalo. Kao gimnazijalac javljao se u Trumićevu »Narodnjaku« u Vinkovcima i Jambrečakovu »Radiši« u Senju. Napustio je pjesništvo i posvetio se prozi. Objavljivao je crtice i vrlo uspjele pučke pripovijesti u »Vijencu« i »Obzoru«. U Vukovaru je 1883. izdao »Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne«, a već 1884. drugo popravljeno izdanje (prvo izdanje nema »kazala«), što samo pokazuje kako su se đakovački pisci zanimali za Bosnu. »Seoske bajke i bajalice« je tiskao u Đakovu 1885. Nakon njegove smrti Matica hrvatska je izdala 1890. njegovu knjigu »Odabrane crtice i pripovijesti N. Tordinca«. Otada je nezasluženo zaboravljen¹¹⁵ i malo se o njemu pisalo. Više no išta drugo bilo bi potrebno prikupiti bibliografiju.

Nikola Voršak (Ilok, 1836. - Rim, 1880.). Studij teologije u Đakovu i u odgojnom zavodu Augustineumu u Beču. Profesor dogmatike na đakovačkoj Bogosloviji samo jedan semestar. Od 1874. imenovan kanonikom Kaptola sv. Jeronima u Rimu. Pored ostalog bio je prvim sposobnim pouzdanikom i pomoćnikom biskupa Strossmayera u velikim pripravama za gradnju katedrale i osnutka galerije slika. Izvješćivao je biskupa o svemu crkvenom, javnom i umjetničkom životu u Rimu. Napisao je iscrpnu monografiju

113 Usp. Vesna BURIĆ, *nav. dj.*, str. 308-323; Georgije JAKŠIĆ, *Ilirski književni krug u Osijeku*, u *Zbornik Pedagoškog fakulteta u Osijeku*, 1/1978., str. 201-202. O Tordincu vidi: Milan GRLOVIĆ, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća*.

114 Stjepan ĐAKOVIĆ, *U spomen svećenika*, u *Spomenica stopedeset godišnjice državne gimnazije u Vinkovcima 1780-1930.*, Osijek, 1930., str. 80-81.

115 Veoma lijep prikaz o njemu dao je Ivo Frangeš, prije njega Milovoš Šrepić. O tome kao i o izdanjima djela Nikole Tordinaca i važnijoj literaturi o njemu vidi u *Perkovac, Jurković, Korajac, Ciraki, Tordinac*, u izdanju PSHK, knj. 38., Zagreb, 1968., str. 373-442. »Crtice i pripovijesti« Nikole Tordinca izašle su i u popularnoj biblioteci SN »Privlačica«, Vinkovci: *Slavonica*, knj. 3. Bibliografiju vidi: Marin SRAKIĆ, *nav. dj.*, br. 1155-1159. Vidi Vinko ŽGANEC, *Slavonski muzički folklor kao izraz tradicionalne muzičke kulture u Slavoniji i Baranji*, u *Prvi znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, Osijek, 1970., str. 813-826.

»Naputak ispovjednikom«, Zagreb, 1874., i novi prijevod hrvatskoga lekcionara »Čitanja i Evangjelja«, Zagreb, 1878.

Josip Wallinger (Gödre u Madžarskoj, 1846. - Vrpolje, 1911.). Gimnaziju je pohađao u Vinkovcima, Licej u Đakovu, bogosloviju pohađao u centralnom sjemeništu u Pešti odakle se vratio s licencijatom teologije. Zaređen je 1869. za svećenika. Kapelan u Đakovu, prebendar stolne crkve u Đakovu, tajnik biskupa J. J. Strossmayera i na taj način uključen u sva važnija pitanja kulture u Hrvatskoj. Od 1882. vrpoljački župnik. Glazbeno veoma nadaren i obrazovan. Skladao je mnogo crkvenih pjesama za muške zborove i nekoliko svjetovnih. Bio je kroz više godina učiteljem pjevanja u sjemeništu. Član je pjevačkog društva »Sklad« u Đakovu. Bio je 1872. i 1881. predsjednikom toga društva. Uz njega se cijelo jedno desetljeće kretao sav glazbeno-pjevački život u sjemeništu, katedrali i pjevačkim zborovima. Komponirao je, a pjesme mu je izvodilo đakovačko pjevačko društvo. Bio je jedan od osnivača Hrvatske čitaonice u Vrpolju¹¹⁶. Autor je poznate skladbe crkvene popijevke »Padaj s neba¹¹⁷«. Njegova je zasluga što je crkvenom pjevanju vraćen pravi crkveni duh. Tu predaju zadržali su i kasniji učitelji pjevanja u sjemeništu. Bio je i povjerenik Matice hrvatske u Đakovu od 1877.-1881.

Andrija Živković (Sikirevci, 1886. - Zagreb, 1957.), moralist, kulturno-politički djelatnik. Pučku školu završio u Sikirevcima, gimnaziju u Vinkovcima (1898.-1899.) i Osijeku (1899.-1906.). Visoki bogoslovski studij pohađa u Rimu na Gregorijani kao pitomac kolegija Germanicum - Hungaricum (1906.-1913.). Doktorat je filozofije postigao 1909., teologije 1913. Zaređen za svećenika u Rimu 1912. Po povratku u Đakovo na biskupijskom Liceju postaje profesorom filozofije, zemljopisa i povijesti. Biskup Krapac ga je 1914. imenovao svojim tajnikom. Na Bogosloviji predaje filozofiju i sociologiju. Ravnatelj biskupske kancelarije u Đakovu od 1920. Imenovan je sveučilišnim profesorom na Bogoslovskom fakultetu Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu 1925. Bio je nekoliko puta biran za dekana Bogoslovskog fakulteta, rektorom Sveučilišta u Zagrebu je bio dvije školske godine (1938.-1940.). Na znanstvenom je polju poznat kao plodan pisac djela bogoslovskog sadržaja. Poznato je njegovo »Katoličko moralno bogoslovlje« u tri svëska. S poznatim pravnikom dr. Matijom Belićem, isto tako bivšim pitomcem Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, osnovao je kulturno-politički tjednik »Đakovačke pučke novine« koje izlaze kasnije pod imenom »Narodna Obrana«, odnosno »Hrvatska Obrana«. Živković je bio urednikom biskupijskog »Glasnika«, (1917.-1920.) i urednik »Bogoslovke smotre« u Zagrebu (1925.-1938.)¹¹⁸.

116 Vidi: Stjepan BLAŽANOVIĆ, *Hrvatska čitaonica u Vrpolju (1893-1985)*, Vrpolje, 1985. str. 15-18. O duhovnoj širini Wallingera i s kolikom su mu se poštovanjem obraćali javni i kulturni radnici, npr. povjesničar glazbe i etnomuzikolog Franjo Kuhač, povjesničar umjetnosti Iso Kršnjavi, književnik Ivan Trnski, preporoditelj istarskih Hrvata Juraj Dobrila i drugi, svjedoče pisma sačuvana u župskom arhivu u Vrpolju. Objavio ih je: Krešimir PAVIĆ, *Pisma pisana Josipu Wallingeru, u Đakovo i njegova okolica*, Zbornik Muzeja Đakovštine, sv. 1., Đakovo, 1978., str. 199-214.

117 Usp. Marin SRAKIĆ, *nav. dj.*, br. 1450-1459, 1499-1500.

Zaključak

I ovakva sumarna bio-bibliografija djela i knjiga nekih profesora i studenata đakovačke Bogoslovije posvjedočit će dosta o njihovoj preporodnoj i stalnoj kulturno-prosvjetnoj djelatnosti. Već bi bilo dosta pregledati predmetno kazalo u često citiranoj bibliografiji dr. Marina Srakića, da zaključimo kako skoro nema područja na kojem se oni kasnije nisu istakli. Premda su se pripremali za pastoralnu službu, doprinijeli su i na književnom ali i na teološkom, pastoralnom, kulturnom, lingvističkom, socijalnom i političkom i drugim područjima. Neki su bili urednici listova i novina, direktori Biskupijske tiskare u Đakovu, sveučilišni profesori i rektori, povjesničari, politički radnici. Neki su se istakli svojom suradnjom kod Matice hrvatske, JAZU, i drugdje. Biskupijsko glasilo »Glasnik«, sada »Vjesnik«, imalo je svoje sjedište u sjemeništu i tu odlične suradnike.

Nije lako ukratko izreći što su sve toliki različiti ljudi u različitim razdobljima ponijeli iz đakovačke Bogoslovije u kojoj su se formirali. Sigurno stoji da je ona bila otvorena svim vidovima života, a sve dobro sjeme u njoj posijano samo je kasnije uz osobne napore i sklonosti pojedinaca u povoljnim prilikama dozrijevalo. Uočljivi i raznoliki plodovi su ugrađeni u našu opću nacionalnu kulturnu povijest koja je čvrsto vezana i uz nekadašnjeg studenta i profesora na Bogosloviji, dobrotvora hrvatskog i drugih južnoslavenskih naroda, biskupa J. J. Strossmayera. Dakako, da su svi u Đakovu, napose članovi Zbora, s ponosom pratili njegov život i rad sav usmjeren prosvjeti i kulturi, te doživjeli nezaboravne trenutke važne za Crkvu i hrvatski narod. Predvođeni svojim biskupom bogoslovi će kasnije kao mladi svećenici duh rodoljublja i samoprijegornog rada širiti diljem domovine. Korijen svemu bio je u rodoboljubnom-književnom Zboru.

Posebnu analizu zaslužuje način rada na sijelima bogoslova, debate o praktičnim i aktuelnim pitanjima, o različitim aktivnostima, akademijama, tamburaškom zboru »Zrinski«, i sl. Dosta je samo primijetiti na temelju proučavanja Zborovih zapisnika kako se program njegova rada mijenjao i tijekom vremena postajao određeniji, uporedo sa stalnim povećanjem broja kulturnih radnika u narodu. U početku sve ima odgojnu ulogu. Tomu je poslužilo dopisivanje s Vjekoslavom Babukićem, Ivanom Antunovićem, piscem i preporoditeljem podunavskih Hrvata, sa Šandorom Bresztyensky, Račkim, Kurelcem, slovenskim i češkim bogoslovima, hrvatskim društvima, itd. Pisma su puna informacija, refleksija i načela koja valja slijediti. Bogoslovi žele najprije odgojiti sebe, priviknuti se ozbiljnom radu, da se pripreme za direktni rad u narodu. Tu je bila skromna izdavačka djelatnost poučnog i nabožnog sadržaja, da i to kasnije preuzme Biskupijska tiskara.

118 Student Teologije u Đakovu Ivan Marković izradio je 1996. opsežan diplomski rad o dr. Andriji Živkoviću i prikupio svu njegovu bibliografiju.

Sve što je narod proživio u cjelini, proživjela je i dakovačka Bogoslovija. Dok se drugi povlače s javnog polja u zabit, svećenici i bogoslovi kako u Đakovu tako i drugdje u domovini rade u tišini, čuvaju svoje ideale i vjernost narodu.

Kad je već riječ o đakovačkom Zboru, ističemo da bi posebnu pozornost zaslužilo proučavanje sačuvanih radova studenata. To očito prelazi okvire ovakvog prikaza. Ali su višestrano zanimljivi jer se predlažu u njima nova rješenja. Ne preuzimaju se načela iz tradicije i društva. Energično se prati katolički pokret Slovenaca i drugih naprednih katoličkih naroda. Proučavaju se informacije iz inozemstva koje ih stimuliraju u radu. Belestrika se s vremenom potiskuje i ustupa mjesto socijalnim pitanjima. Sva se nova usmjerenja očituju u radu čitaonice i Zborove knjižnice. Već obična sačuvana evidencija o nabavci knjiga i časopisa očituje nam koje ideje pokreću profesore i studente. Bivši pitomci Bogoslovije postat će agilnim inicijatorima osnutka hrvatskih narodnih čitaonica u svim razdobljima, a kao koordinatori rada u brojnim društvima i čitaonicama vodit će brigu o književnim potrebama naroda. Pa čak i onda kad se u svom radu potpuno crkveno opredjeljuju sudjelovat će i dalje u narodnom radu. Taj i takav rad traje još i danas.

U samoj Bogosloviji, kad Zbor pomalo gubi značaj književnog društva, osnivaju se različite sekcije i obrađuju mnoga suvremena pitanja. Sugovornici su i predavači bili prvorazredni stručnjaci. Tako nadomještaju potrebu za informacijom. To je na svoj način činila knjižnica Zbora, i dakako knjižnica Bogoslovnog sjemeništa, koje zaslužuju poseban stručni osvrt. I one i mnogo toga drugog pokazuju kojim su putovima dotjecale ideje s raznih strana u Đakovo.

Plodovi rada mnogih profesora i bivših slušača nisu bili ni mali ni slabi. Bogoslovija je, u vrijeme kad je to najviše trebalo, bila vrelo, sjemenište, rasadnik ideala, misli i poticaja za kulturno-prosvjetni, napose plodotvoran preporodni rad. Ti naponi nisu bili uzaludni. Pripravili su ovo naše vrijeme i kao takvi su nadanuće za svaki novi naraštaj. Osim sjećanja na ulogu i sudbinu ovih, ali i drugih profesora i slušača, pouka su kako se i skromnim sredstvima može postići mnogo. Zato se taj rad otima zaboravu, pamti se i dalje istražuje kao pozitivan prilog kulturnoj povijesti hrvatskog svećenstva. A svećenstvo je i prije, od hrvatskoga narodnog preporoda napose, snažno utjecalo na kulturu i emancipaciju moderne hrvatske nacije. Đakovačka Bogoslovija nadilazi isključive biskupijske i regionalne okvire, osobito po značajnim pojedincima, pokretačima pothvata ili osnivačima ustanova značajnih za našu Crkvu i narod, pa i na taj način doprinose narodnoj kulturi i prosvjeti. Taj rad za vjeru i prosvjetu, za kulturu i narod, za domovinu, pokazuje da postoje mnogostruki odnosi i veze između Kristova evanđelja i kulture, da se ona njime oploduje, učvršćuje i usavršava i da tek takva kultura može dovesti punom čovječstvu.

Kulturno-prosvjetni i preporodni rad doživljava vrhunac u osobi biskupa Strossmayera koji na nacionalnoj razini pomaže ostvariti institucije koje će unaprijediti znanost i umjetnost i njegovati sve lijepo. Veliko je vrijeme koje

je prethodilo preporodu, veliko je vrijeme i sredina u kojoj su ponikli ljudi tako širokih vidika, uma i srca, počevši od samog osnivača sjemeništa biskupa Antuna Mandića, preko drugih značajnih profesora i bivših pitomaca, ali i svih onih koji su djelovali u radu književnog »Zbora duhovne mladeži đakovačke«. U njemu su se bogoslovi učili materinskoj riječi, načelima i metodama rada. Dok su neki u sebi uspjeli ostvariti sintezu raznih grana znanja i umjetnosti, drugi su to isto prelijevali u svojim radnim sredinama putem knjiga, glazbe, različitim kulturnim manifestacijama i akcijama svojstvenim svome vremenu, i ne na posljednjem mjestu kroz kršćanski, napose liturgijski odgoj. Okvir uvjetovan poviješću, cjelokupna povijesna i društvena pozadina takvom radu nije pogodovala. Štoviše, bila je na štetu naroda, pa su zato svi postignuti uspjesi dvostruko veći.

Sav takav rad profesora i studenata đakovačke Bogoslovije zaslužuje bolju i suvremenu prezentaciju, pa se s pravom mogu očekivati dalja istraživanja monografskog značaja¹¹⁹. Tek u takvim svestranijim radovima bilo bi mjesta za značajne pojedinosti iz sačuvanih dokumenata koji još nisu objavljeni. Treba nam djelo o Strossmayeru pisano za najšire slojeve. Poželjan je bio-bibliografski leksikon za Đakovačku i srijemsku biskupiju o kulturnim i drugim djelatnicima, o rukopisnoj baštini u našim knjižnicama, ili kakav još solidniji pothvat na mnogo široj razini o ljudima koji su osnivali ili potpomagali škole i kulturne ustanove. To bi uvelike koristilo naobrazbi samih crkvenih službenika, ali bi pružilo i osnovna obavještenja stručnjacima drugih znanosti. Na taj bismo se način bolje odužili svima za plodove njihova rada bez kojih bismo danas bili siromašniji.

Dok su u ovom prikazu spomenuti samo poznatiji slušači i profesori, neki za svoj rad i odlikovani, ne možemo se oteti dojmu da oni nisu tek veliki samo zato što su negdje nekada objavili tek neku »pjesmicu«, već su i oni uključeni u onom broju većine onih malenih koji su proveli i provode svoj život u skromnom i nezapaženom pastoralnom radu. Doduše njihov spomen ne čuvaju knjižnice već samo katalogi škola ili možda samo župski arhivi. Spomen im više od svega čuva narod kojem su vjerno i predano služili.

119 Za dalje proučavanje ove tematike pored spomenute literature lokalnog značaja i bibliografija, valja konzultirati standardna djela. Nezaobilazna je *Grada za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940.*, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1982.-1987., sv. 1-10. Cjelokupnu bibliografiju iliraca iz Slavonije vidi u *Bio-bibliographia Slavonica* u časopisu *Revija*, Osijek, 1967. i 1968. Poslužiti mogu i druge tematske, selektivne bibliografije. Vidi nadalje Dionizije ŠVAGELJ, *Slavonija i Baranja u hrvatskoj književnosti*, u *Prvi znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, Osijek, 1970., str. 713-771; ISTI, *Slavonske književne komunikacije*, Osijek, 1975., napose str. 5-96 o Slavoniji i Baranji u hrvatskoj književnosti; ISTI, *Ilirci iz Slavonije*, u *Simpozij »Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti«*, Vinkovci-Zagreb, 1968. str. 19-125 s bogatom literaturom o Adamu Filipoviću, Mati Topaloviću i drugima. ISTI, *Novi priloz književnosti ilirizma u Slavoniji i Baranji*, u *Četvrti znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, Svezak 1, JAZU, Osijek, 1984., str. 490-507. O tim i drugim ilircima vidi Stanislav MARIJANOVIĆ, *Osijek kao književno središte u prošlosti*, u *Četvrti znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, Svezak 1, JAZU, Osijek, 1984., 419-439.

Zusammenfassung

Luka Marijanović, *Kultur- und bildungsfördernde Tätigkeit der Professoren und Studenten der Philosophisch-theologischen Hochschule bzw. Priesterseminars zu Đakovo, besonders in der Zeit des "Illyrismus"*

In gegebenen und geerbten sozio-ökonomischen Umständen haben die Professoren und Studenten der Theologie, bzw. Priesterseminars von Đakovo den kulturellen Fortschritt gefördert und so geholfen, daß die Kultur und Bildung möglichst breiten Kreis der Bevölkerung erreicht. Beseelt von den Ideen der sog. Illyrischen Bewegung (= Kroatische Wiedergeburt; = Kroatische nationale Erweckungsbewegung) trachteten sie danach, ja viele kulturelle Güter auf Regional- und Nationalebene anzubieten, je nach eigenen Fähigkeiten, alles im Sinne der eigenen Traditionen.

Der Autor versucht bekannte Tatbestände zusammenfassend darzustellen aufgrund reicher Literatur der Hausbibliothek und des Archivs. Die Arbeit hat trotzdem eine eigene Atmosphäre: Die historischen Phasen werden in bestimmten Persönlichkeiten und deren konkreter Wirksamkeit dargestellt. Lexikalisch Bekanntes wird gemieden. So bekommen wir eine Reihe plastisch dargestellter Persönlichkeiten. Der Autor vermittelt aber auch den Eindruck, ein Lexikon wäre dringend nötig. Seine Kurzbiographien sind eher eine Einladung an Studenten, weiter in diesen Materialien zu suchen, als eine erschöpfende Darstellung.

Es wurde nicht nur das Evangelium geboten, sondern eine Kultur des Lebens. Die Professoren waren nicht nur Gelehrte, sondern auch beim Volk beliebte Prediger, gleichzeitig Vorbilder für viele einfache Landpfarrer. Ab 1845 wirkt im Seminar "Zbor duhovne mladeži đakovačke" (Verein der geistigen Jugend von Đakovo) mit eigener Bibliothek und Lesesaal. Als literarische Gesellschaft war der Verein eine Pflanzstätte des Kultur- und Bildungslebens.